

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής
και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού
(Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ.)

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ

(Σύμφωνα με την υπ' αριθμ. 14η/ 24.06.2026 απόφαση της Συνέλευσης Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ.)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΔΕΙΕΣ ΧΡΗΣΗΣ	4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	6
ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	7
2 . ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	8
3. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	9
Σελίδα Τίτλου.....	9
Περίληψη.....	9
Περιεχόμενα	10
Εισαγωγή	10
Θεωρητικό Πλαίσιο – Βιβλιογραφική Επισκόπηση	10
Μέθοδος.....	11
Το Δείγμα (Συμμετέχοντες/ουσες)	11
Εργαλεία	11
Διαδικασία	11
Αποτελέσματα	12
Παρουσίαση στατιστικών αποτελεσμάτων	12
Συμπεράσματα – Σχόλια- Συζήτηση	12
Βιβλιογραφικές Πηγές.....	13
Παραρτήματα	13
4. ΕΚΠΟΝΗΣΗ «ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ» ΕΡΕΥΝΑΣ	14
5. ΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	15
Συνιστώμενα όρια έκτασης	15
Συγγραφή και Επεξεργασία του κειμένου σε Κειμενογράφο.....	15
6. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ.....	17
7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	20
Εισαγωγή	20
Βιβλιογραφικές παραπομπές μέσα στο κείμενο	20
Ένας/μία συγγραφέας	20
Δύο Συγγραφείς	21
Τρεις ή περισσότεροι συγγραφείς.....	21
Συγγραφείς με το ίδιο επώνυμο	21
Πολλές βιβλιογραφικές πηγές σε μια παρένθεση	22
Βιβλιογραφικές πηγές του/της ίδιου/ιας συγγραφέα με ίδια χρονολογία.....	22
Βιβλιογραφικές πηγές που έχουν γίνει αποδεκτές για δημοσίευση, αλλά δεν έχουν ακόμη δημοσιευτεί.....	22
Διαδικτυακές πηγές.....	22
Προσωπική Επικοινωνία	23
Παράθεση πρωτότυπου κειμένου	23
Δευτερογενείς αναφορές.....	25
8. ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ (REFERENCE LIST)	26
9. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	28
10. ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	30
Ορισμός	30
Γενικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Χρήση Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI) στην Εκπαίδευση και την Έρευνα στο Π. Αιγαίου.....	30
11. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ	33

12 . ΠΗΓΕΣ ΟΔΗΓΟΥ	35
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι – Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	37
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ - Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ.....	38
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ - Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ	39
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙV - ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ (στο τέλος της εργασίας) ..	40
Από άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό (χωρίς διαθέσιμο το URL του DOI)	40
Από άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό (με διαθέσιμο το URL του DOI)	40
Από βιβλίο	40
Από ηλεκτρονικό βιβλίο (e-book).....	40
Από βιβλίο που έχει(-ουν) αναλάβει ο/η (οι) συγγραφέας την έκδοση (αυτοέκδοση)	40
Από βιβλίο σε 2 ^η ή άλλη αναθεώρηση (edition).....	41
Από μεταφρασμένο βιβλίο.....	41
Από βιβλίο που έχει επιμεληθεί ένας ή περισσότεροι επιμελητές	41
Από κεφάλαιο σε βιβλίο που έχει επιμεληθεί ένας ή περισσότεροι επιμελητές	41
Από πρακτικά συνεδρίων	41
Από Διδακτορικές διατριβές και διπλωματικές εργασίες.....	41
Από άλλα ηλεκτρονικά μέσα (π.χ. CD-ROMs, κλπ.)	42
Από σελίδες στο διαδίκτυο (blogs κ.ά.) χωρίς ημερομηνία δημοσίευσης	42
Από άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης σε έντυπη μορφή	42
Από άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης σε ηλεκτρονική μορφή	42
Από παρουσίαση power-point (ή άλλο πρόγραμμα παρουσίασης), ή από σημειώσεις	42
Από λήμμα	42
Από Δημοσιεύσεις από Οργανισμούς, Φορείς κ.ά.	42
Από Θεσμικά Κείμενα (Νόμοι, Π.Δ., Υπ. Αποφάσεις, κ.λπ.)	43
Από βίντεο στο YouTube (ή αντίστοιχο αποθετήριο βίντεο)	43
Από ανάρτηση σε Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης	43
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V - ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ (ΠΙΝΑΚΕΣ, ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ...)	44
1 ^ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΙΝΑΚΑ	44
2 ^ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΙΝΑΚΑ	45
1ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ.....	46
2ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ.....	47
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΧΑΡΤΗ Ή ΑΛΛΗΣ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ	48

ΑΔΕΙΕΣ ΧΡΗΣΗΣ

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

<https://creativecommons.gr/>

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Δεδομένων των ραγδαίων επιστημονικών εξελίξεων στον χώρο των επιστημών της Εκπαίδευσης και των θεαματικών κοινωνικο-οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων που δημιουργούν νέα περιβάλλοντα και δεδομένα σε όλους τους χώρους εργασίας και μάθησης κατά τα τελευταία χρόνια –τόσο στη χώρα μας, όσο και σε διεθνές επίπεδο— το Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ., θεωρεί ότι πρέπει από πολύ νωρίς να τεθούν στέρεες βάσεις για την ανάπτυξη της επιστημονικής γνώσης. Αφετηριακό σημείο όλων αυτών των προσπαθειών είναι η ανάγκη να προσφερθεί σε όλους/ε τους/τις φοιτητές/τριες του πανεπιστημίου (προπτυχιακούς/ές και μεταπτυχιακούς/ές) μια ολοκληρωμένη μεθοδολογική προσέγγιση της κατάκτησης της γνώσης και –κυρίως— της ορθής διάδοσής της.

Με δεδομένη την ανάγκη οι προπτυχιακοί/ές και μεταπτυχιακοί/ές φοιτητές/τριες, καθώς και υποψήφιοι/ες διδάκτορες/ισσες, να καταστούν ικανοί/ές να εκπονήσουν οποιουδήποτε είδους συγγραφικό έργο υψηλής ποιότητας (εργασίες στο πλαίσιο μεμονωμένων μαθημάτων, διπλωματικές-πτυχιακές εργασίες και διδακτορικές διατριβές), το Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. αποφάσισε να καταγράψει ορισμένους, κατά το μάλλον ή ήττον, *ενιαίους κανόνες συγγραφής επιστημονικών εργασιών*. Αυτοί έχουν να κάνουν, τόσο με δεοντολογικά κριτήρια γύρω από τις αναγκαιότητες και τις απαιτήσεις μιας πλήρους επιστημονικής εργασίας, όσο και με τις δεξιότητες που αναμένεται να αποκτήσουν οι φοιτήτριες/τές (μεταπτυχιακές/οί και προπτυχιακές/οί) ή/και οι υποψήφιοι/ες διδάκτορες κατά την εκπόνηση των μελετών τους.

Ο παρών Οδηγός δεν αποτελεί μια αναλυτική και εξειδικευμένη καταγραφή όλων των δεοντολογικών κανόνων και απαιτήσεων, ούτε όλων των τεχνικών προδιαγραφών που οφείλουν να χαρακτηρίζουν μία επιστημονική εργασία. Ούτε, επίσης, προσπαθεί να ισοπεδώσει τις διαφορές που σίγουρα υπάρχουν ανάμεσα σε διαφορετικά επίπεδα συγγραφής, υπονοώντας ότι οι απαιτήσεις, είτε πρόκειται για μια σεμιναριακή ή προπτυχιακή διπλωματική εργασία, είτε μια διδακτορική διατριβή, είναι ίδιες.

Στόχος της σύνταξης αυτού του Οδηγού είναι να καταστεί ένα εύληπτο και ευσύνοπτο *εγχειρίδιο*, μια χρήσιμη *πηγή πληροφοριών*, στην οποία να μπορεί να ανατρέξει ανά πάσα στιγμή ο/η φοιτητής/τρια, για να λύσει ένα πρόβλημα *διαχείρισης του υλικού* που έχει στη διάθεσή του/της, ενώ ταυτόχρονα επιχειρεί να προσεγγίσει έμμεσα και μια σειρά από στοιχειώδη *δεοντολογικά και ηθικά ζητήματα* που συχνά συναντά κανείς μέσα σε μια ερευνητική απόπειρα (μικρού ή μεγάλου διαμετρήματος).

Στο πλαίσιο αυτό, εδώ δεν γίνεται αναλυτική παρουσίαση διαφόρων τρόπων μορφοποίησης (format) ή τύπων (στυλ) γραφής, τα οποία, άλλωστε, είναι πολλά και ποικίλουν ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο (Ανθρωπιστικές ή Θετικές επιστήμες), το ακαδημαϊκό περιβάλλον (πανεπιστήμιο, μεταδευτεροβάθμια επαγγελματική σχολή κ.λπ.), ή ακόμα και την επιστημονική ένωση που τα υιοθετεί. Για παράδειγμα, από τα πιο γνωστά πρότυπα μορφοποίησης επιστημονικών εργασιών (ιδίως όσον αφορά στη μορφή των *παραπομπών μέσα στο κείμενο* και στον τρόπο παράθεσης των *βιβλιογραφικών πηγών στο τέλος του κειμένου*) είναι αυτά της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρίας (American Psychological Association / APA), της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Εταιρίας (American Sociological Association / ASA), του Πανεπιστημίου του Σικάγο (The Chicago Manual of Style), ή του Πανεπιστημίου του Χάρβαρντ (Harvard Style of Referencing), αλλά δεν είναι τα μόνα.

Διαφορές υπάρχουν ακόμα και μεταξύ ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης της ίδιας χώρας, συνεπώς και παρόμοιας ακαδημαϊκής παράδοσης και κουλτούρας. Για παράδειγμα, άλλους κανόνες συγγραφής (π.χ. τρόπους μορφοποίησης του κειμένου και στυλ παραπομπών) μπορεί να έχει το πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ (Μασαχουσέτη, ΗΠΑ), και άλλο το UCLA (Καλιφόρνια, ΗΠΑ).

Αυτό φανερώνει την ύπαρξη μιας δημιουργικής *ποικιλίας* μέσα στην παγκόσμια επιστημονική κοινότητα, παρόλες τις τάσεις για *ομογενοποίηση* ακαδημαϊκών κανόνων, προγραμμάτων σπουδών, κριτηρίων αξιολόγησης, εργασιακών πρακτικών, ερευνητικών μεθόδων, διοικητικών και οικονομικών πρακτικών, δεικτών χρηματοδότησης, προτύπων λογισμικών και μηχανημάτων (software & hardware), πρωτοκόλλων εκπαιδευτικών συνεργασιών και ερευνητικής κινητικότητας και άλλων πολλών ενδείξεων αυτού που ονομάζεται συχνά ως «Παγκοσμιοποίηση στην Εκπαίδευση».

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η έρευνα αποτελεί βασικό συστατικό της μεταπτυχιακής εκπαίδευσης, αλλά οι βάσεις –τουλάχιστον σε επίπεδο δεοντολογίας— πρέπει να τίθενται από πολύ νωρίς, αν όχι στη διάρκεια των σχολικών χρόνων, τουλάχιστον στη διάρκεια των βασικών (δηλ. προπτυχιακών) ανώτατων σπουδών.

Οι επιστημονικές εργασίες γράφονται για να δώσουν απαντήσεις ή να σχολιάσουν κριτικά διάφορα κοινωνικά, εκπαιδευτικά και άλλα ζητήματα. Οι εργασίες αυτές πρέπει να στηρίζονται σε στοιχεία που μπορούν να προέρχονται από:

- Φιλοσοφικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές και ψυχολογικές έννοιες.
- Ευρέως αποδεκτές θεωρίες.
- Συμπεράσματα από έρευνες που έχουν προηγηθεί.
- Στατιστικά δεδομένα (όπου έχουν αυτά συλλεχθεί).

Οι απλές εργασίες (π.χ. μια σύντομη βιβλιογραφική επισκόπηση ή η συμπλήρωση μια κλείδας παρατήρησης και η καταγραφή κάποιων συμπερασμάτων εξ αυτής) που εκπονούνται στο πλαίσιο μαθημάτων, σεμιναρίων ή πρακτικών ασκήσεων δεν δικαιολογούν τον τίτλο «διατριβή» ή «επιστημονική ερευνητική εργασία», διότι δεν παραπέμπουν σε ένα –έστω και οριακά— *πρωτότυπο έργο*, το οποίο μπορεί να προσθέσει *νέα γνώση* στους αναγνώστες και στις αναγνώστριές του. Ωστόσο, όλες οι εργασίες που εκπονούνται στη διάρκεια των σπουδών (μικρές ή εκτεταμένες, σεμιναριακές ή όχι, εμπειρικές ή βιβλιογραφικές) εμπεριέχουν το σπέρμα της «ερευνητικής προσπάθειας». Η δε «πτυχιακή εργασία» είναι το αποκορύφωμα των εργασιών σε προπτυχιακό επίπεδο και θεωρείται ως «επίσημο ερευνητικό προϊόν».

Εν γένει, μια επιστημονική εργασία (είτε πτυχιακή εργασία για την απονομή πτυχίου, είτε μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία ή διδακτορική διατριβή) πρέπει να αποτελεί μια *ανεξάρτητα εκπονημένη ερευνητική απόπειρα*, η οποία θα παρουσιάζει *πρωτοτυπία και κριτική σκέψη*. Το τελικό έργο πρέπει να πληροί τα παρακάτω **κριτήρια**, για κάθε ένα από τα επιστημονικά πεδία με τα οποία ασχολείται ο/η ενδιαφερόμενος/η:

- Ευαισθητοποίηση ως προς την υπάρχουσα γνώση στο πεδίο και πρόσκτησή της (τι έχει γραφτεί πάνω στα υπό εξέταση ζητήματα).
- Δυνατότητα για προγραμματισμό μιας ερευνητικής δραστηριότητας.
- Γνώση και κίνητρο για την πραγματοποίηση της προγραμματισμένης ερευνητικής δραστηριότητας.
- Ικανότητα για ανάλυση των αποτελεσμάτων της έρευνας.
- Δυνατότητα για συναγωγή λογικών συμπερασμάτων από την εν λόγω έρευνα.
- Δυνατότητα ολοκληρωμένης γραπτής περιγραφής του έργου, με τη μορφή μιας καλογραμμένης και σωστά δομημένης εργασίας.

Εφόσον ικανοποιούνται τα παραπάνω κριτήρια, η εργασία είναι δυνατόν να θεωρηθεί ώριμη προκειμένου να:

- παρουσιαστεί σε επιστημονικά συνέδρια ή/και επαγγελματικές συναντήσεις.
- δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά (με ή χωρίς σύστημα ανώνυμων κριτών).

Τα **είδη** των επιστημονικών εργασιών μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

1. Μονογραφία (λεπτομερής επιστημονική πραγματεία για ένα ειδικό θέμα).
2. Διδακτορική διατριβή (ολοκληρωμένη πραγμάτευση ενός θέματος που τεκμηριώνεται μετά από έρευνα και καταλήγει σε πρωτότυπα συμπεράσματα).
3. Άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό (επιστημονική εργασία περιορισμένης έκτασης που παρουσιάζει πρωτότυπα συμπεράσματα).
4. Ανακοίνωση σε επιστημονικό συνέδριο.
5. Βιβλιοκριτική.

Οι δύο βασικές **κατηγορίες** εργασιών είναι οι:

1. Θεωρητικές μελέτες.

2. Εμπειρικές έρευνες.

Πολύ συχνά συμβαίνει να έχουμε πολύ καλές ερευνητικές προσπάθειες, αλλά η παρουσίασή τους να «χωλαίνει», με αποτέλεσμα να χρειάζονται επανεξέταση. Εκτός των γραμματικών και συντακτικών λαθών και των αδυναμιών που παρουσιάζονται συχνά στη παρουσίαση των δεδομένων, πολύ συχνά παρατηρείται μια έλλειψη εκτίμησης κάποιων παραδεκτών προτύπων (standards) σε θέματα όπως οι παραπομπές (άμεσες ή έμμεσες). Η συγγραφή μιας εργασίας-αναφοράς είναι *αναπόσπαστο κομμάτι* ενός ερευνητικού προγράμματος σπουδών. Το τελικό στάδιο κάθε έρευνας είναι η αποτελεσματική «μετάδοση» των μεθόδων και των πορισμάτων της έρευνας σε αυτούς και αυτές που είναι ικανοί και ικανές να τις *κρίνουν, αξιολογήσουν και χρησιμοποιήσουν*.

ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο παρών Οδηγός δεν μπορεί –και δεν σκοπεύει– σε καμιά περίπτωση να υποκαταστήσει την καλή επικοινωνία μεταξύ επιβλέποντος/ουσας καθηγητή/τριας και φοιτητή/τριας (*βλ. και παρακάτω*) ούτε και τις γνώσεις και τις οδηγίες οι οποίες αναπτύσσονται στα Μαθήματα Έρευνας που παρέχονται από το Τμήμα, τόσο στο πλαίσιο του Προπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών, όσο και στο πλαίσιο των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών.

Είναι πολύ σημαντικό ο/η φοιτητής/τρια να έχει ξεκαθαρίσει *ποιο θέμα* επιθυμεί να πραγματευτεί στην εργασία του/της, καθώς και *πως* θα το προσεγγίσει. Σε αυτό το στάδιο κομβικής σημασίας είναι η αγαστή συνεργασία και η συνεχής επικοινωνία με την/τον επιβλέπουσα/οντα καθηγήτρια/τή.

Ο/η επιβλέπων/ουσα καθηγητής/τρια, ως ειδικευμένος/η γνώστης/τρια του αντικειμένου και γενικότερα του επιστημονικού πεδίου, θα μπορέσει να καθοδηγήσει τον/τη φοιτητή/τρια στη *θεωρητική* και τη *μεθοδολογική* προετοιμασία της έρευνας, να διαπιστώσει τη *συνάφεια* του θέματος με το πεδίο και με τις γνώσεις & δεξιότητες του/της ενδιαφερόμενου/ης, αλλά και να επισημάνει *προβλήματα* που ίσως προκύψουν (π.χ. μη πρωτότυπο θέμα, έλλειψη βιβλιογραφίας, ανυπέρβλητα γραφειοκρατικά και τεχνικά εμπόδια κ.λπ.).

Μια ουσιαστική συζήτηση με έναν/μία καθηγητή/τρια μπορεί να ανοίξει νέους ορίζοντες και προβληματισμούς στον/στη φοιτητή/τρια, και να αποτελέσει μια ολότελα νέα αφετηρία για έρευνα, σε σχέση με τις αρχικές, πιθανόν αδιαμόρφωτες σκέψεις και στοχεύσεις που προκύπτουν μέσα από τις ανώτατες σπουδές. Ακόμα και αν δεν καταλήξουν στο να συνεργαστούν μαζί, μια τέτοια συζήτηση μπορεί να λύσει πολλά προβλήματα, ιδίως αν γίνει σε πρώιμα στάδια της προετοιμασίας μιας ερευνητικής εργασίας.

2 . ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας ανήκει στην προπαρασκευαστική φάση της έρευνας, η οποία αρχίζει από τη στιγμή που θα τεθεί μία ερώτηση σε σχέση με ένα θέμα, το οποίο αρχικά υποθέτουμε ότι δεν έχει απαντηθεί επαρκώς από την υπάρχουσα βιβλιογραφία, γίνεται δηλαδή πριν αρχίσει η εκτέλεση της έρευνας, συνεχίζεται όμως και ολοκληρώνεται με τη συγγραφή της επιστημονικής μελέτης. Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας είναι *εξαντλητική* (προσπαθούμε να βρούμε όλα τα σχετικά με την έρευνα μελετήματα), *διεξοδική* (προσπαθούμε να βρούμε όλες τις σχετικές με την έρευνα πληροφορίες που περιέχονται σε κάθε μελέτημα) και *συστηματική* (κρατάμε λεπτομερείς σημειώσεις).

Κατά την επισκόπηση της βιβλιογραφίας, ο/η ερευνητής/τρια πρέπει να επιλύσει τα παρακάτω προβλήματα:

- Πώς θα βρει όλες τις σχετικές με το δικό του ερευνητικό θέμα μελέτες;
- Τι είδους στοιχεία θα πρέπει να ψάχνει στις μελέτες που έχει ήδη εντοπίσει;
- Πώς θα κρατήσει σημειώσεις για κάθε μελέτη που έχει βρει, πώς δηλαδή θα αποδελτιώσει την κάθε μελέτη;
- Πώς θα παρουσιάσει στην ερευνητική μελέτη όσα στοιχεία αποδελτίωσε;

Στην κατάληξη της επισκόπησης, διατυπώνεται ένας σκοπός («τι θα μελετηθεί» και «γιατί θα μελετηθεί»). Είναι σημαντικό ο/η ερευνητής/τρια (φοιτητής/τρια):

- να είναι σε θέση να *εφαρμόσει* τα κεντρικά επιχειρήματα των υπό συζήτηση θέσεων, δηλαδή των επιστημονικών απόψεων που έχουν διατυπωθεί πάνω στα θέματα προς διερεύνηση.
- να νιώσει αυτοπεποίθηση για να *συντάξει τα επιχειρήματά του/της* με πειστικό και αποτελεσματικό τρόπο.

3. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα βασικά τμήματα από τα οποία θα πρέπει να αποτελείται μια πτυχιακή (διπλωματική ή διδακτορική διατριβή)¹ που πραγματεύεται ένα θέμα μέσω μιας εμπειρικής έρευνας² είναι τα παρακάτω: 1) *Εισαγωγή*, 2) *Μέθοδος*, 3) *Αποτελέσματα* και 4) *Συμπεράσματα*.

Πριν όμως από τα βασικά αυτά τμήματα, υπάρχουν και ορισμένα *εισαγωγικά μέρη*, τα οποία προσδίδουν κύρος και συνοχή στο όλο έργο, ενώ λειτουργούν και ως ευσύνοπτη πηγή πληροφοριών για το αναγνωστικό κοινό: 1) *η σελίδα Τίτλου* 2) *η σελίδα με την Περίληψη*, και 3) *η σελίδα με τα Περιεχόμενα της εργασίας*.³

Μετά το τέλος (βλ. τα «Συμπεράσματα»), προστίθενται υποχρεωτικά και ορισμένα *καταληκτικά μέρη*, τα οποία στηρίζουν την εγκυρότητα και αξιοπιστία του έργου. Τέτοια είναι: 1) *οι Βιβλιογραφικές Πηγές (reference list)* και 2) *τα Παραρτήματα*, με Πίνακες, Γραφήματα, Εικόνες, Φωτογραφίες, Απομαγνητοφωνημένο Υλικό Συνεντεύξεων και άλλο υλικό το οποίο χρησιμοποιήθηκε για την επιστημονική εργασία.

Παρακάτω, ακολουθεί μια σύντομη περιγραφή του κάθε μέρους.

Σελίδα Τίτλου

Αυτή εμπεριέχει στοιχεία για τον *τίτλο* της εργασίας, τον/τη *συγγραφέα*, τον *τόπο* και το *έτος* εκπόνησης της εργασίας. Η σελίδα τίτλου γράφεται τυπικά με έντονα ΚΕΦΑΛΑΙΑ ή πεζά (μεγάλου μεγέθους) γράμματα. Η χρήση χρωμάτων πρέπει γενικά να αποφεύγεται, αν και είναι δυνατή μετά από συνεννόηση με τον/την επιβλέποντα/ουσα καθηγητή/τρια ή τη Συμβουλευτική Επιτροπή (σε περίπτωση διδακτορικής διατριβής). Στην ίδια σελίδα πρέπει να δίνονται οι απόλυτα απαραίτητες πληροφορίες για τη συγκεκριμένη επιστημονική εργασία. Αυτές είναι: α) το ίδρυμα, το τμήμα στα οποία εκπονήθηκε η εργασία, β) ολόκληρος ο τίτλος, β) μια δήλωση που να λέει «*Αναφορά / Διπλωματική εργασία / Διατριβή (εξαρτάται από το είδος της εργασίας) που εκπονήθηκε για τη χορήγηση του (όνομα του τίτλου σπουδών)*», γ) το όνομα του υποψηφίου, δ) το όνομα του/της επιβλέποντος/ουσας καθηγητή/τριας και τα ονόματα των μελών της εξεταστικής επιτροπής (όπου αυτή προβλέπεται), ε) τον τόπο και στ) το έτος δημοσίευσης. Όταν η επιστημονική εργασία αποτελείται από περισσότερους του ενός τόμους, κάθε τόμος πρέπει να περιέχει μια σελίδα τίτλου –όπως περιγράφηκε παραπάνω—αλλά ταυτόχρονα και τον αντίστοιχο αριθμό τόμου σε ρωμαϊκή αρίθμηση καθώς και το συνολικό αριθμό σελίδων (π.χ. Τόμος Ι, ή ΙΙ). [Βλέπε Παράρτημα Ι]

Περίληψη

Περιγράφει σε συνοπτική μορφή την εργασία και περιλαμβάνει τόσο μια γενική αναφορά στο θέμα, όσο και μια σύντομη αναφορά στα αποτελέσματα της έρευνας. Συνήθως είναι 300-500 λέξεις σε έκταση. Η Περίληψη είναι υποχρεωτική και γράφεται στα Ελληνικά, καθώς και σε μια διαδεδομένη ξένη γλώσσα, η οποία συνήθως είναι τα Αγγλικά. Ένας σημαντικός κανόνας είναι ότι μια καλή περίληψη γράφεται, αφού ολοκληρωθεί η συγγραφή της εργασίας, παρόλο που μέσα στο αρχείο εμφανίζεται πριν από το κυρίως κείμενο στην τελική του μορφή.

¹ Όλα όσα αναφέρονται σε αυτό το κεφάλαιο ισχύουν και για την συγγραφή οποιασδήποτε ερευνητικής εργασίας που στοχεύει να δημοσιοποιηθεί και να δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά του χώρου.

² Όπως γράφηκε παραπάνω, υπάρχουν και οι λεγόμενες «θεωρητικές μελέτες» που μεθοδολογικό τους εργαλείο έχουν την βιβλιογραφική έρευνα, η οποία έχει τους δικούς της όρους, προϋποθέσεις και περιορισμούς.

³ Πολύ συχνά, ιδίως σε μεταπτυχιακές διπλωματικές εργασίες και διδακτορικές διατριβές, υπάρχουν και τα παρακάτω εισαγωγικά μέρη: 1) σελίδα με σύντομο Βιογραφικό του/της συγγραφέα, 2) σελίδα (-ες) με Ευχαριστίες (acknowledgments) για άτομα που βοήθησαν στην εκπόνηση της εργασίας, 3) σελίδα με Αφιερώσεις (dedications) σε συγκεκριμένα πρόσωπα ή/και ομάδες, 4) κατάλογοι με Πίνακες, Γραφήματα, Εικόνες κ.ά. που βρίσκονται μέσα στο κυρίως κείμενο.

Περιεχόμενα

Η *Σελίδα Περιεχομένων* θα πρέπει να καταγράφει τους τίτλους των κεφαλαίων, παραρτήματα, παραπομπές και τις σελίδες στις οποίες μπορεί τα παραπάνω να βρεθούν. Ξεχωριστή λίστα θα πρέπει να δοθεί για τους καταλόγους των αριθμών, πίνακες κ.ά. (βλ. προηγούμενη υποσημείωση). Σήμερα είναι πολύ εύκολο να δημιουργηθούν παρόμοιες λίστες με αυτόματο τρόπο, αν χρησιμοποιηθούν σωστά οι σχετικές λειτουργίες ευρετηρίασης και μορφοποίησης που έχουν όλοι οι σύγχρονοι κειμενογράφοι (π.χ. ο Microsoft Word).

Ο *Κατάλογος Πινάκων* (συνήθως προαιρετικός στις εργασίες προπτυχιακού επιπέδου) πρέπει, αν δημιουργηθεί, να ικανοποιεί τις εξής απαιτήσεις:

- Την ύπαρξη μιας ακριβούς λίστας με όλους τους πίνακες και τις αντίστοιχες σελίδες.
- Την αναγραφή ολόκληρου του τίτλου κάθε πίνακα.
- Οι πίνακες να είναι αριθμημένοι σε ακολουθία.
- Η αρίθμηση των πινάκων να χρησιμοποιεί κατά κανόνα τους Κεφαλαίους Ρωμαϊκούς αριθμούς (I, II, III, IV, ...).

Ο *Κατάλογος Γραφημάτων, Διαγραμμάτων, Χαρτών, Εικόνων* κ.λπ. (συνήθως προαιρετικός στις εργασίες προπτυχιακού επιπέδου) πρέπει, αν δημιουργηθεί, να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Να περιέχει μία ακριβή λίστα με όλα τα γραφήματα, χάρτες κ.λπ., καθώς και τις αντίστοιχες σελίδες. Μερικές αναφορές περιέχουν πολλούς στατιστικούς πίνακες, με αποτέλεσμα η παράθεσή τους σε έναν ενιαίο κατάλογο να αποδεικνύεται αντιπαραγωγική καθιστώντας τις αρχικές σελίδες υπερβολικά πολλές. Σε τέτοια περίπτωση, μπορεί να αποφευχθεί ένας ξεχωριστός κατάλογος για τα παραπάνω, αρκεί να περιληφθεί μια υποσημείωση στο τέλος των Περιεχομένων.
- Να περιέχει ολόκληρο τον τίτλο κάθε γραφήματος, χάρτη, διαγράμματος, εικόνας κ.λπ.
- Η αρίθμηση των γραφημάτων και των συναφών, καλύτερο είναι να χρησιμοποιεί τους Αραβικούς αριθμούς (1, 2, 3, ...).

Προαιρετικός είναι ο *Κατάλογος με Συντομογραφίες* που έχουν χρησιμοποιηθεί στο σώμα κάθε επιστημονικής εργασίας-διατριβής.

Εισαγωγή

Στο πρώτο κεφάλαιο μιας ερευνητικής εργασίας καθορίζονται οι βασικοί όροι και οι έννοιες που πραγματεύεται η έρευνα, οι συγκεκριμένοι στόχοι αλλά και διατυπώνονται οι ερευνητικές υποθέσεις που πρόκειται να διερευνηθούν. Η ανασκόπηση αυτή θα πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στον/στην αναγνώστη/τρια που δεν γνωρίζει πολλά πράγματα σχετικά με το υπό εξέταση θέμα αφενός μεν να ενημερωθεί για τις υπάρχουσες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις, αφετέρου δε να μπορέσει να παρακολουθήσει σε βάθος την ερευνητική προσέγγιση που ακολουθείται στη συγκεκριμένη εργασία.

Στο τέλος της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, ο/η συγγραφέας θα πρέπει να παρουσιάσει με σαφήνεια τόσο τους στόχους της συγκεκριμένης έρευνας όσο και τις βασικές ερευνητικές υποθέσεις πάνω στις οποίες θα στηριχθεί για να πραγματοποιήσει την έρευνά του/της (αυτό συνήθως καταλαμβάνει την τελευταία παράγραφο της εισαγωγής).

Θεωρητικό Πλαίσιο – Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Το τμήμα αυτό είναι ένα από τα πιο σημαντικά μιας επιστημονικής εργασίας. Ο σκοπός κάθε επιστημονικής εργασίας θα πρέπει να προτείνει κάποιο θεωρητικό πλαίσιο που θα επεξηγηθεί περαιτέρω σε αυτό το τμήμα. Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας περιγράφει και αναλύει προηγούμενες έρευνες για το θέμα. Αυτό το κεφάλαιο, ωστόσο, δεν πρέπει απλώς να συνδυάζει αυτό που έχουν βρει άλλοι ερευνητές. Αντίθετα, πρέπει να συζητά και να αναλύει το σώμα της ευρύτερης διαθέσιμης γνώσης, με τελικό στόχο να προσδιοριστεί το τι είναι γνωστό και δεν είναι γνωστό για το θέμα. Αυτός ο προσδιορισμός οδηγεί στις ερευνητικές ερωτήσεις ή/και υποθέσεις. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορείτε να διαπιστωθεί ότι απαιτείται επανάληψη προηγούμενης έρευνας.

Το τμήμα αυτό δεν είναι απαραίτητο να ενταχθεί μόνο σε ένα κεφάλαιο. Ανάλογα με τη θεματολογία που πραγματεύεται ο/η συγγραφέας, είναι δυνατόν να χωριστεί σε 2 ή 3 και περισσότερα αυτόνομα κεφάλαια (π.χ. άλλο κεφάλαιο για το Θεωρητικό Πλαίσιο, και άλλο κεφάλαιο για τη Βιβλιογραφική Επισκόπηση, κ.ο.κ.).

Μέθοδος

Σε αυτό το τμήμα της ερευνητικής μελέτης γίνεται μια λεπτομερής και εμπειριστατωμένη παρουσίαση της μεθοδολογικής πορείας που ακολουθήθηκε κατά τη διάρκεια της έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, δίνονται πληροφορίες τόσο για το δείγμα των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, όσο και για το υλικό που χρησιμοποιήθηκε, καθώς και τη διαδικασία που ακολουθήθηκε για τη συλλογή των δεδομένων. Πολλές φορές παρουσιάζεται και η στατιστική ανάλυση που θα χρησιμοποιηθεί για την ανάλυση των δεδομένων που έχουν συλλεγεί. Το κεφάλαιο της *Μεθόδου* χωρίζεται σε τρία επιμέρους τμήματα: α) *Το δείγμα*, β) *Το/τα εργαλεία*, γ) *Η διαδικασία*.

Το Δείγμα (Συμμετέχοντες/ουσες)

Σε αυτό το τμήμα της μεθόδου γίνεται αναλυτική παρουσίαση των δημογραφικών χαρακτηριστικών των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα. Αναφέρεται ο συνολικός αριθμός τους και ο αριθμός κάθε επιμέρους ομάδας με βάση διάφορα δημογραφικά ή άλλα χαρακτηριστικά, όπως είναι *το φύλο, η ηλικία, το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η οικογενειακή κατάσταση, ο τόπος διαμονής, η εργασιακή τους κατάσταση*, κ.λπ. Αναφέρεται με λεπτομέρεια ο τρόπος επιλογής του δείγματος, ενώ θα πρέπει να τεκμηριώνεται και η επιλογή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε.

Εργαλεία

Σε αυτό το δεύτερο μέρος της Μεθόδου παρουσιάζονται τα μέσα (π.χ. ερωτηματολόγια, ψυχομετρικά τεστ, όργανα, εκπαιδευτικό υλικό κ.λπ.) που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των ερευνητικών δεδομένων. Για κάθε μέσο που χρησιμοποιήθηκε, θα πρέπει να γίνει μια λεπτομερής παρουσίαση αναφορικά με το τι μετρά, πώς το μετρά, καθώς και όλα του τα χαρακτηριστικά (π.χ. δείκτες αξιοπιστίας, δείκτες εγκυρότητας, νόρμες, κ.λπ.). Επιπρόσθετα, θα πρέπει για κάθε εργαλείο να παρατίθεται πλήρης βιβλιογραφική πληροφόρηση (δηλ., συγγραφέας/είς, τίτλος, ημερομηνία έκδοσης).

Σε περίπτωση που έχουν χρησιμοποιηθεί εργαλεία τα οποία δεν έχουν δημοσιευτεί προηγουμένως, θα πρέπει να γίνει λεπτομερής παρουσίαση των βημάτων που ακολουθήθηκαν για την κατασκευή τους, καθώς και να παρουσιαστούν τα βασικά χαρακτηριστικά που τεκμηριώνουν την επιστημονική τους ορθότητα.

Διαδικασία

Σε αυτό το τμήμα της μεθόδου παρουσιάζονται τα βήματα που ακολουθήθηκαν σε κάθε στάδιο εκτέλεσης της συγκεκριμένης έρευνας. Δίνονται πληροφορίες για τις οδηγίες που ακολούθησαν οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα, ο τρόπος με τον οποίο χωρίστηκαν οι ομάδες των συμμετεχόντων/ουσών, η σειρά παρουσίασης και συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων ή των τεστ που χρησιμοποιήθηκαν κ.ά. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να δίνονται πληροφορίες για το πώς επιλέχθηκαν τα άτομα που συμμετέχουν στην έρευνα και με ποιο αντίτιμο (αν υπάρχει) δέχθηκαν να συμμετέχουν. Σε περίπτωση που το/τα ερωτηματολόγιο/α (αν χρησιμοποιηθεί τέτοιο εργαλείο) ήταν σε άλλη γλώσσα, θα πρέπει να δοθούν πληροφορίες για τη μέθοδο μετάφρασης και στάθμισης, από τη γλώσσα που ήταν γραμμένο στη γλώσσα την οποία χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο της έρευνας. Σημαντική πληροφορία, επίσης, αποτελεί ο χρόνος που χρειάστηκε για να πραγματοποιηθεί η έρευνα από κάθε συμμετέχοντα/ουσα καθώς και ο τόπος στον οποίο πραγματοποιήθηκε.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι το τμήμα της Μεθόδου θα πρέπει να πληροφορεί τον/την αναγνώστη/τρια για το «τι» έκανε ο/η ερευνητής/τρια και «πώς το έκανε» σε τέτοιο βαθμό λεπτομέρειας, ώστε να μπορεί με ευκολία να ξανακάνει την έρευνα κάτω από τις ίδιες ακριβώς συνθήκες.

Αποτελέσματα

Σε αυτό το τμήμα παρουσιάζονται τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας καθώς και η επεξεργασία τους (στατιστική ή άλλη). Στην αρχή, παρουσιάζουμε τα βασικά αποτελέσματα. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα δεδομένα με μια σχετική λεπτομέρεια, ώστε να είναι σε θέση ο αναγνώστης να κατανοήσει τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την ανάλυση.

Για να παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της έρευνάς μας, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τόσο πίνακες (ο πιο συχνός τρόπος), όσο και σχεδιαγράμματα διαφόρων μορφών (ιστογράμματα, πίτες, ραβδογράμματα κ.λπ.).

Η παρουσίαση των ευρημάτων πρέπει να γίνεται με αυστηρά «ερευνητικό» πνεύμα. Δεν θα πρέπει δηλαδή να διατυπώνονται προσωπικές κρίσεις και εκτιμήσεις, αλλά να παρουσιάζονται τα αποτελέσματα όπως ακριβώς προκύπτουν από τη στατιστική ανάλυση. Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι σε αυτό το τμήμα δεν θα πρέπει να σχολιάζονται τα αποτελέσματα που έχουν βρεθεί. Αυτή είναι μια διαδικασία που πραγματοποιείται στο επόμενο τμήμα («Συμπεράσματα»). Θα πρέπει να αναφερθούν όλα τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων, ακόμη και αυτά που έρχονται σε αντίθεση με την ή τις υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί.

Παρουσίαση στατιστικών αποτελεσμάτων

Όταν παρουσιάζονται αποτελέσματα επαγωγικής στατιστικής (π.χ. κριτήριο t , κριτήριο F , χ^2 κ.λπ.) θα πρέπει να αναφέρονται οι σχετικές πληροφορίες που ενημερώνουν τον/την αναγνώστη/τρια για το βαθμό ή την τιμή του στατιστικού κριτηρίου, τους βαθμούς ελευθερίας, το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας και την κατεύθυνση της επίδρασης. Είναι πολύ σημαντικό, και ταυτόχρονα πολύ ενημερωτικό, να παρουσιάζονται περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες (π.χ. μέσοι όροι και τυπικές αποκλίσεις). Τέτοιοι πίνακες μπαίνουν συνήθως στην αρχή του τμήματος των Αποτελεσμάτων. Παρακάτω, ακολουθούν συγκεκριμένα παραδείγματα παρουσίασης στατιστικών αποτελεσμάτων για τα πιο σημαντικά στατιστικά κριτήρια:

Στατιστικό Κριτήριο	Παρουσίαση Αποτελέσματος μέσα στο κείμενο
Κριτήριο r	$r(135) = 0,78, p = 0,002$
Κριτήριο t	$t(135) = -2,58, p = 0,03$
Κριτήριο F	$F(4, 131) = 1,26, ns$
Κριτήριο χ^2	$\chi^2(135) = 0,78, ns$
Περιγραφικοί Δείκτες	Παρουσίαση Δείκτη μέσα στο κείμενο και στον Πίνακα
Μέσος Όρος	$M.O = 45,32$
Διάμεσος	$\Delta\mu = 43,34$
Δεσπόζουσα Τιμή	$\Delta\sigma\pi = 42,23$
Τυπική Απόκλιση	$\tau.α. = 3,43$
Μέγεθος Δείγματος	$N = 345$

Συμπεράσματα – Σχόλια- Συζήτηση

Το τέταρτο και τελευταίο κατά σειρά (κύριο) τμήμα μιας εμπειρικής έρευνας αποτελείται από τα *Συμπεράσματα* που προκύπτουν από την ανάλυση της στατιστικής επεξεργασίας. Στο στάδιο αυτό, γίνεται ο ελεύθερος σχολιασμός αλλά και η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, σε σχέση με τις υποθέσεις που είχαν διατυπωθεί στην αρχή της έρευνας.

Σημαντική θέση σε αυτό το τμήμα της εργασίας κατέχει και η προσπάθεια του/της συγγραφέα-ερευνητή/τριας να συσχετίσει τα ευρήματα που προέκυψαν από τη συγκεκριμένη έρευνα, τόσο με υπάρχουσες θεωρίες και θεωρητικά πρότυπα, όσο και με αποτελέσματα από προηγούμενες έρευνες πάνω στο συγκεκριμένο θέμα.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των *αδύναμων σημείων* της συγκεκριμένης έρευνας καθώς και το ρόλο που αυτά τα σημεία είναι πιθανόν να έπαιξαν στη διαμόρφωση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων, ενώ *προτείνονται ερευνητικά ερωτήματα που δεν απαντήθηκαν* σε αυτή την έρευνα και τα οποία θα μπορούσαν να αποτελέσουν τη βάση για *μελλοντικές έρευνες*, οι οποίες σκοπό θα έχουν την πληρέστερη διερεύνηση του θέματος.

Βιβλιογραφικές Πηγές

Όλες οι βιβλιογραφικές πηγές που χρησιμοποιήθηκαν –έμμεσα με παράφραση, ή άμεσα με παράθεση αυτούσιου πρωτότυπου κειμένου— πρέπει να τοποθετηθούν στο τέλος του κυρίως κειμένου, με *αλφαθητική σειρά βάσει του επωνύμου των συγγραφέων*. Πολλοί/ές φοιτητές/τριες παραθέτουν «γενική βιβλιογραφία», την οποία υποτίθεται ότι έχουν υπόψη τους, αλλά που όμως δεν χρησιμοποίησαν άμεσα στην εργασία (με την έννοια της έστω και σύντομης αναφοράς τους ή παράφρασης βασισμένης σε αυτές). Αυτό πρέπει να αποφεύγεται.

Παραρτήματα

Μόνο *συμπληρωματικό υλικό* πρέπει να περιλαμβάνεται στα Παραρτήματα.

4. ΕΚΠΟΝΗΣΗ «ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ» ΕΡΕΥΝΑΣ

Δεν σχετίζονται όλες οι επιστημονικές εργασίες (πτυχιακές, διπλωματικές, διδακτορικές διατριβές) με «ποσοτικά» δεδομένα. Σε πολλές περιπτώσεις, οι φοιτητές/τριες κάνουν εκτεταμένη χρήση «ποιοτικών» ερευνητικών μεθόδων, όπως είναι η «συμμετοχική παρατήρηση», η «έρευνα-δράση», οι «μη δομημένες» συνεντεύξεις (βιογραφικές ή μη), οι «ομαδικές συνεντεύξεις», οι «ομάδες εστίασης», η «ανάλυση ομιλίας και διαλόγων» κ.λπ.

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας *δεν πρέπει να θεωρούνται ως εναλλακτικές* των ποσοτικών μεθόδων αλλά ως τεχνικές που μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε, να περιγράψουμε και να ερμηνεύσουμε κοινωνικά φαινόμενα και διαδικασίες με διαφορετικό «φακό» (μικρο-κοινωνιολογικά) σε σχέση με τις μακρο-κοινωνιολογικές προσεγγίσεις των «ποσοτικών» μεθόδων (Ιωσηφίδης, 2008). Σε όλες τις περιπτώσεις, όμως, πρέπει να ακολουθούνται οι ίδιες αυστηρές διαδικασίες και προδιαγραφές έρευνας: *σχεδιασμός, έλεγχος, συστηματικότητα, διασφάλιση εγκυρότητας και αξιοπιστίας* κ.λπ.

Η ποιοτική έρευνα εμφορείται κυρίως από «ερμηνευτικές» επιστημολογικές καταβολές και «αντι-θετικιστικές» και «εθνομεθοδολογικές» προσεγγίσεις έρευνας και αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας⁴. Με αυτήν επιχειρείται η κατανόηση κοινωνικών φαινομένων και διαδικασιών μέσα από την εμπειρία των υποκειμένων. Απαντά συνήθως στα ερωτήματα: *Γιατί ...; Με ποιο τρόπο ...;*

Ο πιο κάτω πίνακας παραθέτει μερικά χαρακτηριστικά της ποιοτικής έρευνας σε σχέση με την ποσοτική. Η αντιπαραβολή δε γίνεται για λόγους αξιολογικής σύγκρισης, αλλά για να βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της.

Ποιοτική έρευνα	Ποσοτική έρευνα
❖ Ευέλικτη – εύκαμπτη (στη διαδικασία) ❖ Υποκειμενική ❖ Θεωρητική ❖ Στηρίζεται σε κείμενα, περιγραφές, ομιλία ❖ Παράγει υποθέσεις ❖ Πολιτικά (με την ευρύτερη έννοια του όρου) χρωματισμένη	❖ Αυστηρή – άκαμπτη (στη διαδικασία) ❖ Αντικειμενική ❖ Πρακτική ❖ Στηρίζεται σε αριθμούς ❖ Ελέγχει υποθέσεις ❖ Πολιτικά ανεξάρτητη

Συνοπτικά θα λέγαμε ότι η ποιοτική έρευνα (βλ. Ιωσηφίδης, 2008, κεφ. 1):

- ❖ Θεμελιώνεται σε μια «ερμηνευτική» φιλοσοφική θέση, η οποία προσπαθεί να κατανοήσει και να περιγράψει πώς μια πολυεπίπεδη και πολύπλοκη κοινωνική πραγματικότητα αναπαρασταίνεται και βιώνεται.
- ❖ Στηρίζεται σε μεθόδους παραγωγής δεδομένων που είναι ευέλικτες και λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις ιδιαιτερότητες του κοινωνικού περιβάλλοντος από το οποίο προέρχονται.
- ❖ Στηρίζεται σε μεθόδους ολιστικής ανάλυσης και επεξήγησης, με σκοπό την παραγωγή ολοκληρωμένων κατανοήσεων στη βάση πλούσιων, περιεκτικών και λεπτομερών δεδομένων που πάνε πέρα από επιφανειακά μοτίβα, τάσεις και συσχετίσεις.

⁴ Το Ερμηνευτικό φιλοσοφικό και επιστημολογικό παράδειγμα: 1) δίνει σημασία στο άτομο, 2) δεν πιστεύει στον «έναν» και «ενιαίο» κόσμο, 3) δεν πιστεύει σε καμιά «αντικειμενική πραγματικότητα», και 4) αντιτίθεται στη «θετικιστική» επιστημολογία και μεθοδολογία (που πρεσβεύει ότι μόνο με τις επιστημονικές παραδοχές και μεθόδους των «θετικών» επιστημών μπορούμε να μελετήσουμε την κοινωνική πραγματικότητα). Η Εθνομεθοδολογία είναι προσέγγιση της κοινωνικής ζωής που εστιάζει στην ανακάλυψη άρρητων (σιωπηρών, μη φανερών) παραδοχών μιας κοινωνικής ολότητας (βλ. Babbie, 2011, κεφ. 2· Cohen et al., 2007, κεφ. 1· Ιωσηφίδης, 2008, κεφ. 3).

5. ΕΚΤΑΣΗ ΚΑΙ ΜΟΡΦΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η έκταση μιας επιστημονικής εργασίας ποικίλει ανάλογα με μια σειρά από παράγοντες. Συνήθως τα όρια τίθενται από την ακαδημαϊκή μονάδα (τομέας, τμήμα, πανεπιστήμιο, ερευνητικό ίδρυμα κ.λπ.) στην οποία ανήκει ο/η φοιτητής/τρια, αν και δεν υπάρχει απαραίτητα μια θετική σχέση μεταξύ της ποσότητας και της ποιότητας. Μια επιστημονική εργασία πρέπει να προβάλλει την ουσία της σε μια συνεκτική και καλά δομημένη μορφή.

Συνιστώμενα όρια έκτασης

Η έκταση κάθε είδους επιστημονικής εργασίας είναι υποκειμένη σε διάφορους φυσικούς περιορισμούς. Η πρακτική, πάντως, που επιβάλλεται από τα ξεχωριστά ακαδημαϊκά περιβάλλοντα διαφέρει. Διατηρώντας, παρόλα αυτά, ένα ελάχιστο σύνολο προϋποθέσεων, το Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. όσον αφορά στην ελάχιστη και μέγιστη έκταση μιας επιστημονικής εργασίας, προτείνει τα ακόλουθα:

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΤΙΤΛΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ		ΜΕΓΙΣΤΟ	
	Λέξεις	Σελίδες	Λέξεις	Σελίδες
Πτυχιακή Εργασία	15.000	30	40.000	80
Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία (Μ.Δ.Ε.)	30.000	60	80.000	160
Διδακτορική Διατριβή	80.000	160	250.000	500

Σημείωση: Τα παραπάνω όρια δεν περιλαμβάνουν Βιβλιογραφικές Αναφορές και Παραρτήματα.

[Οι προαναφερθέντες αριθμοί σελίδων αντιστοιχούν σε ελληνική γραμματοσειρά Times New Roman, με μέγεθος χαρακτήρων (fonts) «12 στιγμών», με μονό διάστιχο, σε χαρτί Α4, με περιθώρια 1 ίντσας (2.5 εκ.) από κάθε πλευρά της σελίδας (500 περίπου λέξεις/σελίδα)].

Σε κάθε περίπτωση, και σε πλήρη ταύτιση με τις απαιτήσεις της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, των νόμων που διέπουν την ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση και του Κανονισμού Διδακτορικών Σπουδών του ΤΕΠΑΕΣ του Πανεπιστημίου Αιγαίου (Φ.Ε.Κ. 6032 τ. Β' / 11.11.2025), η τελική έκταση της όποιας επιστημονικής εργασίας πρέπει να έχει εγκριθεί από τον/την επιβλέποντα/ουσα καθηγητή/τρια.

Συγγραφή και Επεξεργασία του κειμένου σε Κειμενογράφο

Όλες οι επιστημονικές εργασίες, καθώς και οι συντομότερες αναφορές που σχετίζονται με αυτές πρέπει να γράφονται σε κάποιο από τα γνωστά προγράμματα επεξεργασίας κειμένου και να εκτυπώνονται κατά κανόνα σε λευκό χαρτί Α4 φωτοτυπικής ποιότητας.

Κάθε σελίδα πρέπει να έχει εξωτερικά περιθώρια, όχι μικρότερα από 1.5 εκ.. Η σελιδοποίηση πρέπει να γίνεται με αραβικά σύμβολα (1, 2, 3, ...) και να είναι συνεχής, ξεκινώντας από την πρώτη σελίδα («σελίδα του τίτλου»), χωρίς όμως αυτή να αριθμείται. Οι αριθμοί σελίδων να τυπώνονται χωρίς τελείες, παύλες ή άλλα σύμβολα, πριν ή μετά. Η συνεχής σελιδοποίηση πρέπει να περιλαμβάνει, επίσης, όχι μόνο το κείμενο, αλλά επιπλέον, τις προκαταρκτικές σελίδες, τα διαγράμματα, τους πίνακες, τους χάρτες, τις φωτογραφίες ή άλλες καλλιτεχνικές απεικονίσεις, και να επεκτείνεται σε όλους τους τόμους, όταν φυσικά πρόκειται για πολύτομο έργο.

Κάθε κεφάλαιο πρέπει να έχει τον δικό του τίτλο, και μόνο ο τίτλος ολόκληρης της εργασίας-διατριβής μπορεί να βρίσκεται σε μια ξεχωριστή σελίδα, μόνος του χωρίς κείμενο. Οι τίτλοι των κεφαλαίων πρέπει να απέχουν τουλάχιστον 4 εκ. από την κορυφή της σελίδας και το κείμενο να αρχίζει τουλάχιστον 2 εκ. μετά από αυτούς.

Υπογράμμιση: Η υπογράμμιση λέξεων πρέπει να αποφεύγεται εκτός αν είναι απολύτως απαραίτητο για να τονιστεί κάποιο συγκεκριμένο σημείο ενός επιχειρήματος ή όταν αναφερόμαστε σε ομάδες ή κατηγορίες με ξεχωριστό «ειδικό» βάρος στην ανάλυση που επιχειρούμε. Ειδική περίπτωση αποτελούν οι υπογραμμίσεις λέξεων στη βιβλιογραφία, που παρατίθεται στο τέλος της εργασίας (βλ. *ειδικό κομμάτι παρακάτω*).

6. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ

Επιχειρήματα ακριβοδίκαια, εύλογα, λογικά. Το να είναι κανείς ακριβοδίκαιος/η σημαίνει το να προσέχει όλες τις πλευρές ενός θέματος, παρά τις όποιες προσωπικές του/της προτιμήσεις. Όταν εξετάζουμε τις αποδείξεις υπέρ και εναντίον κάποιας συγκεκριμένης άποψης είναι απαραίτητο να σιγουρευτούμε ότι οι δυο αντιτιθέμενες απόψεις παρουσιάζονται με έναν ισορροπημένο τρόπο. Εδώ μπορούμε να διαχωρίσουμε ένα «λογικό επιχείρημα» από την «εκλογίκευση». Ένα «λογικό επιχείρημα» είναι αυτό που προχωρεί από την απόδειξη σε ένα συμπέρασμα· η «εκλογίκευση» αρχίζει, όταν από το συμπέρασμα προσπαθούμε να ανακαλύψουμε ένα επιχείρημα (ή επιχειρήματα) για να το στηρίξουμε. Λογικά επιχειρήματα μπορεί να υπάρξουν σε διάφορα επίπεδα πολυπλοκότητας.

Χρήση «ουδέτερων» λέξεις, κυρίως όταν περιγράφεται αμφισβητήσιμο υλικό. Πρέπει πάντα να παρέχονται οι αποδείξεις για την όποια κριτική –θετική ή αρνητική– αναπτύσσεται. Είναι κοινός τόπος να δηλώνεται ότι μια ερευνητική δουλειά είναι «έξοχη» μόνο και μόνο επειδή επιβεβαιώνει υποθέσεις του/της ερευνητή/τριας. Η περιστασιακή χρήση τέτοιων επιθέτων επιτρέπεται μόνο όταν παρέχονται και οι αντίστοιχες αποδείξεις για την κρίση αυτή.

Χρήση κατάλληλων χρόνων. Μια επιστημονική εργασία αποτελεί μια αναφορά για κάτι που έχει συμβεί. Οι κατάλληλοι χρόνοι λοιπόν είναι οι *παρελθοντικοί*. Παρόλα αυτά, υπάρχουν κάποιες εξαιρέσεις σε αυτό:

- Η κατά λέξη μεταφορές μια ομιλίας (π.χ. σε ένα συνέδριο) χρησιμοποιούν τον χρόνο στον οποίο συνέβη η ομιλία.
- Οι ερευνητικές υποθέσεις περιλαμβάνουν μελλοντικούς χρόνους από τη στιγμή που αναφέρονται σε θέματα που κάλυπτε η συγκεκριμένη έρευνα. Οι (γραμματικοί) χρόνοι μπορεί να αλλάζουν σημαντικά σε ένα κείμενο: π.χ. «*Οι μαθητές που πηγαίνουν σε ημερήσια δημόσια σχολεία, και οι οποίοι ήρθαν ως μετανάστες τα δύο τελευταία χρόνια, θα είναι λιγότερο 'ενσωματωμένοι' στην ελληνική σχολική πραγματικότητα από εκείνους που βρίσκονται στην Ελλάδα για περισσότερο από δύο χρόνια*».
- Παρατηρήσεις γύρω από σύγχρονες καταστάσεις θα είναι σε χρόνο ενεστώτα (π.χ. «*Η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Ελλάδα τελειώνει στην ηλικία των 15 ετών*», ή «*Κανένα τεστ δεν υφίσταται σήμερα, το οποίο να καταφέρνει να καλύψει όλες τις διαστάσεις της προσωπικότητας*»).
- Προβλέψεις ή/και υποθέσεις για το μέλλον θα συντάσσονται σε χρόνους μελλοντικούς (π.χ. «*Αν η τάση υπογεννητικότητα συνεχιστεί, η Ελλάδα θα γίνει μια χώρα υπερηλίκων*»).

Αποφυγή χρήσης πρώτου προσώπου. Η χρήση προσωπικών αντωνυμιών, όπως «εγώ», ή «εμείς», καλό είναι να αποφεύγεται. Αντί, για παράδειγμα, να λέμε «*ήθελα να εξετάσω...*», μπορούμε να πούμε «*ο ερευνητής ήθελε να εξετάσει...*», ή να χρησιμοποιήσουμε ένα άλλο πρόσωπο στυλ αναφοράς. Βέβαια, τέτοιες γραμματικές πρακτικές ταιριάζουν σε επιστημολογικές παραδοχές της λεγόμενης «θετικιστικής» επιστημονικής παράδοσης, η οποία βασίζεται στην «ουδετερότητα» της/του ερευνητή/τριας/τη, συνεπώς δεν ισχύουν για άλλες πιο «ποιοτικές», «ερμηνευτικές» επιστημολογικές παραδόσεις και πρακτικές (βλ. το κεφάλαιο για την «Ποιοτική Έρευνα» παραπάνω).

Παραγραφοποίηση. Γενικά η παραγραφοποίηση μας βοηθά στο να καταστήσουμε κατανοητό ένα μακροσκελές κείμενο. Μπορεί μερικοί/ές συγγραφείς να είναι ικανοί/ές να χρησιμοποιούν πολύ μακριές παραγράφους, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να το κάνουν όλοι και όλες. Από την άλλη, υπάρχει και το πρόβλημα των πολύ μικρών προτάσεων που αντιμετωπίζονται ως «παράγραφοι». Αυτό δίνει συνήθως την εντύπωση μεγάλου «κενού», ιδίως όταν συνοδεύεται από μεγάλα διαστήματα μεταξύ των σειρών (διάστιχο) και από μεγάλες γραμματοσειρές. Οι παράγραφοι μπορούν να διακρίνονται είτε με χρήση εσοχής (1 εσοχή προς τα δεξιά συνήθως χρησιμοποιείται), είτε με τήρηση συγκεκριμένης απόστασης ανάμεσα στις παραγράφους (συνήθως μιας γραμμής). Οι σύγχρονοι κειμενογράφοι δίνουν τη δυνατότητα να ορίζεται αυτόματα η απόσταση ανάμεσα

στις παραγράφους με προεπιλεγμένο διάστιχο⁵. Η διάκριση των παραγράφων επαφίεται στον/στην κάθε φοιτητή/τρια για την εργασία που επιτελεί, και πάντα σε συνεργασία και σύμφωνη γνώμη με την/τον επιβλέπουσα/οντα καθηγήτρια/τη. Πάντως, ότι και αν αποφασιστεί, αυτό πρέπει να τηρηθεί σε όλη την έκταση της εργασίας.

Υπο-ενότητες / αρχή της αλληλουχίας. Ενώ μια παράγραφος πραγματεύεται μια ιδέα, η ύπαρξη ενός συνόλου ιδεών σε μορφή σειράς παραγράφων αποτελεί επίσης μια ενότητα. Όταν υπάρχουν τέτοιες ενότητες, είναι σωστό να χρησιμοποιούνται υπο-ενότητες με τους δικούς τους τίτλους η καθεμιά. Μέσα στα όρια των υπο-ενοτήτων το σύνολο των γεγονότων, των επιχειρημάτων και των ιδεών που αναπτύσσονται πρέπει να παρουσιάζεται με έναν τακτοποιημένο τρόπο, καθώς τα περιεχόμενα της κάθε υπο-ενότητας δεν πρέπει να συγχέονται με εκείνα άλλων υπο-ενοτήτων. Η φυσική ροή του κειμένου είναι σημαντική, έτσι τόσο η πρώτη όσο και η τελευταία παράγραφος μιας υπο-ενότητας πρέπει να «συνδέονται» νοηματικά με την προηγούμενη και την επόμενη υπο-ενότητα, αντίστοιχα.

Χρήση σωστής γραμματικής & συντακτικού. Όλα σχεδόν τα προγράμματα επεξεργασίας κειμένου έχουν *αυτόματο ορθογράφο*. Αυτός πρέπει να χρησιμοποιείται, αλλά αυτό δε σημαίνει ότι ένας σοβαρός τελικός έλεγχος της εργασίας (αυτό που στα αγγλικά λέγεται *proofreading*) δεν είναι απαραίτητος. Πολλά προγράμματα (π.χ. το *Microsoft Word for Windows*) ελέγχουν ακόμα και ζητήματα σύνταξης.

Σωστή χρήση των Κεφαλαίων

1. Μέσα στο κείμενο

Οι λέξεις οι οποίες πρέπει αρχικά να είναι σε κεφαλαία είναι:

- Ονόματα προσώπων ή περιοχών (π.χ. «Π. Παπαδόπουλος», «Ρόδος»)
- Τίτλοι (π.χ. «ο Πρωθυπουργός», «ο Πρύτανης»)
- Συγκεκριμένες ενότητες της εργασίας (π.χ. «Εισαγωγή», «Βιβλιογραφία»)

2. **Σε επικεφαλίδες ή τίτλους πινάκων** (βλέπε σχετικό τμήμα του Κανονισμού παρακάτω), χωρίς η χρήση τους να αποτελεί κανόνα.

3. **Στη Βιβλιογραφία** (βλέπε σχετικό τμήμα του Κανονισμού παρακάτω)

Εξασφάλιση ότι κάθε πίνακας (ή γράφημα, διάγραμμα ή άλλη εικόνα) είναι κατανοητός και μπορεί να σταθεί αυτόνομα χωρίς να χρειάζεται να διαβάσει κανείς το κείμενο. Κάθε εικόνα πρέπει να περιέχει αρκετά καλή «ετικετοποίηση», ούτως ώστε, μαζί με τον αντίστοιχο τίτλο, να είναι αμέσως ξεκάθαρη. Οι συντομογραφίες πρέπει να μην μπερδεύουν και οι μεταβλητές πρέπει να ονοματίζονται και να μην αναπαρίστανται απλώς με έναν αριθμό ή συμβολισμό.

Θα πρέπει πάντα να δίνεται ο **αριθμός σελίδας**, όταν στην εργασία γίνεται άμεση παραπομπή σε κομμάτι κειμένου από άλλη εργασία ή ακόμα και από την ίδια την εργασία.

Θα πρέπει πάντα να γίνεται χρήση μόνο των **επωνύμων των συγγραφέων** μέσα στο κείμενο (π.χ. ο *Smith*, ο *Dewey* κ.λπ.).

Όλες οι **παραπομπές** θα πρέπει να παρατίθενται σε σταθερή μορφή (*λεπτομέρειες παρακάτω*).

Χρήση αριθμών. Όταν ο αριθμός βρίσκεται στην αρχή μιας πρότασης θα πρέπει να περιγράφεται ολογράφως, σε αντίθεση με τον αριθμό που περιγράφετε στη μέση μιας πρότασης και που θα πρέπει να παρουσιάζεται αριθμητικώς (π.χ. «*Διακόσια τριάντα πέντε άτομα συμμετείχαν στη συγκεκριμένη έρευνα. Από αυτά, 135 ήταν*

⁵ Στο Word αυτό το ορίζουμε στο μενού «Σχεδίαση» > υπο-μενού «Διάστημα παραγράφου» > επιλογή «Διάστημα Πριν και Μετά», ή με την επιλογή μιας παραγράφου με το ποντίκι > δεξί-κλικ, > μενού «Παράγραφος» > επιλογή «Διάστημα Πριν και Μετά».

άνδρες και 100 ήταν γυναίκες»). Γενικά, όταν αναφερόμαστε σε ένα αριθμό, ο οποίος χρειάζεται για να περιγραφεί παραπάνω από τρεις λέξεις, τον περιγράφουμε με το αριθμητικό του σύμβολο και όχι ολογράφως (π.χ. «3.655»). Αριθμητικά σύμβολα χρησιμοποιούνται, επίσης, για χρηματικά ποσά, τηλεφωνικούς και ταχυδρομικούς αριθμούς, για αριθμούς σελίδων, ποσοστά και ημερομηνίες.

Σημειώσεις. Σημείωση είναι οτιδήποτε λειτουργεί συμπληρωματικά στο κυρίως κείμενό μας. Οι σημειώσεις μπαίνουν είτε στο τέλος της εργασίας (και τότε ονομάζονται «σημειώσεις τέλους») είτε στο κάτω μέρος της σελίδας (και τότε ονομάζονται «υποσημειώσεις»). Σημείωση, συνήθως, μπαίνει στις παρακάτω περιπτώσεις:

- Ως βιβλιογραφική παραπομπή (βλ. και παρακάτω). Αυτή είναι η συνηθέστερη από τις περιπτώσεις κατά τις οποίες θα κληθούμε να βάλουμε μια σημείωση⁶.
- Προκειμένου για γενικότερη καταγραφή της υπάρχουσας βιβλιογραφίας που αφορά στο θέμα για το οποίο μιλάμε.
- Για: α) παράθεμα (βλ. παρακάτω), ή β) σχόλιο, παρατήρηση, παρέκβαση, τα οποία μέσα στο κείμενο δεν θα ήταν λειτουργικά ή θα ενοχλούσαν τη ροή της ανάγνωσης.

Προσεκτικός τελικός έλεγχος (proofreading). Πολλές από τις τεχνικές αδυναμίες που αναφέραμε φαίνονται πολύ εύκολα. Μερικές, όμως, ανακαλύπτονται δύσκολα και ύστερα από επίπονο έλεγχο του κειμένου.

Σεβασμός στην εμπιστευτικότητα. Μια διατριβή (ή διπλωματική εργασία) είναι βασικά μια «άσκηση» στην έρευνα. Πιθανώς να στηρίζεται στη συνεργασία πολλών ατόμων (π.χ. τα παιδιά ή οι γονείς ή οι εκπαιδευτικοί, όταν συμμετέχουν σε μια έρευνα). Υπάρχει, λοιπόν, η ανάγκη τα άτομα που συνεργάζονται στην οποιαδήποτε έρευνα διεξάγει ο/η κάθε ερευνητής/τρια να νοιώθουν *ασφάλεια*, άρα να εξασφαλίζεται η *εμπιστευτικότητα*. Αυτή μπορεί να αναφέρεται στη μη αναγραφή ονομάτων στο τελικό κείμενο, είτε στη μη αναφορά περιοχών, τοποθεσιών ή χαρακτηριστικών σπιτιών, τα οποία μπορούν εύκολα να αποκαλύψουν την ταυτότητα των υποκειμένων της έρευνας, κυρίως, όταν πρόκειται για ιδιαίτερα ευαίσθητο θέμα (π.χ. σεξουαλικές συνήθειες).

⁶ Η χρήση υποσημειώσεων για παράθεση βιβλιογραφικών παραπομπών γίνεται κυρίως από ιστορικούς επιστήμονες.

7. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

Εισαγωγή

Κατά τη διάρκεια της συγγραφής μιας διδακτορικής διατριβής ή διπλωματικής εργασίας (κυρίως στην Εισαγωγή ή εκεί όπου επιχειρείται η Βιβλιογραφική Ανασκόπηση) ο/η συγγραφέας χρησιμοποιεί ποικίλες βιβλιογραφικές πηγές (από βιβλία, από επιστημονικά περιοδικά, από διδακτορικές διατριβές, από ανακοινώσεις σε συνέδρια κ.λπ.). Οι κανόνες επιστημονικής δεοντολογίας επιβάλλουν την παράθεση από τη μεριά του προσώπου που συγγράφει την εργασία, όλων των απαραίτητων πληροφοριών, ώστε ο/η αναγνώστης/τρια να μπορεί να εντοπίσει την πηγή και να τη συμβουλευτεί. Τα στοιχεία «ταυτότητας» των βιβλιογραφικών πηγών μπορούν να δίνονται είτε στο σημείο του κειμένου στο οποίο παρατίθεται η συγκεκριμένη βιβλιογραφική πηγή –είτε μέσα σε παρένθεση (η πιο ενδεδειγμένη λύση), είτε ως υποσημείωση στη σελίδα— ή στο τέλος της εργασίας μαζί με όλες τις άλλες βιβλιογραφικές παραπομπές. Η απόφαση αυτή, αν και δευτερεύουσας σημασίας, θα πρέπει να ληφθεί πριν από την έναρξη συγγραφής της εργασίας, σε συνεννόηση με τον/την επιβλέποντα/ουσα καθηγητή/τρια.

Μερικά από τα πιο συχνά λάθη που γίνονται σε σχέση με τη βιβλιογραφία είναι τα παρακάτω:

- Λανθασμένη ορθογραφία σε ονόματα συγγραφέων, βιβλίων κ.λπ.
- Παράθεση βιβλιογραφικών παραπομπών στο κείμενο, οι οποίες δεν αναγράφονται στη βιβλιογραφία που παρατίθεται στο τέλος.
- Παράθεση βιβλιογραφικών πηγών στο τέλος που δεν αναγράφονται –ως παραπομπές— μέσα στο κείμενο.
- Λανθασμένη αναγραφή του τόμου ή/και των σελίδων ενός άρθρου σε επιστημονικό περιοδικό.
- Αναγραφή συντομογραφιών και όχι ολόκληρων των τίτλων (κυρίως στους τίτλους των περιοδικών).

Πολλά από αυτά τα προβλήματα μπορούν να αποφευχθούν, αν οργανωθεί μια βιβλιογραφική βάση δεδομένων με τέτοιο τρόπο, ώστε να ανανεώνεται συνεχώς χωρίς να υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί η αλφαβητική ή χρονολογική κατάταξη των εγγραφών. Αυτό σήμερα είναι πολύ εύκολο με την ύπαρξη προωθημένων και φιλικών στον χρήστη ηλεκτρονικών βάσεων διαχείρισης βιβλιογραφικών πηγών (π.χ. *Mendeley*, *Zotero*, *EndNote*, κ.ά.).

Για κάθε παραπομπή που παρουσιάζεται στο κείμενο θα πρέπει οπωσδήποτε να παρατεθούν όλες οι πληροφορίες της πηγής στο τέλος του κειμένου, στη λίστα βιβλιογραφικών πηγών («Βιβλιογραφία» / «References»).

Παρακάτω ακολουθούν μερικές βασικές οδηγίες που αναφέρονται στην παράθεση/παραπομπή βιβλιογραφικών πηγών μέσα στο κείμενο.

Βιβλιογραφικές παραπομπές μέσα στο κείμενο

Όταν θα πρέπει να βάλουμε μια βιβλιογραφική παραπομπή μέσα στο κείμενο, οι απαραίτητες πληροφορίες που χρειάζεται ο/η αναγνώστης/στρια είναι το επώνυμο του/της συγγραφέα της ερευνητικής δουλειάς που παραθέτουμε, καθώς και η χρονολογία στην οποία δημοσιεύτηκε αυτή η εργασία (π.χ. Smith, 1988). Αυτή είναι η πιο απλή παρουσίαση μιας βιβλιογραφικής πηγής. Ολόκληρη την παρουσίαση της πηγής μπορεί ο αναγνώστης να τη βρει είτε στο κάτω μέρος της σελίδας που βρίσκεται η παραπομπή (συνήθως αυτό γίνεται στις ιστορικές μελέτες), είτε στο τέλος της εργασίας. Παρακάτω, παρουσιάζονται διάφορες παραλλαγές αυτής της παρουσίασης, ανάλογα με τον αριθμό των συγγραφέων μιας έρευνας, σύμφωνα με το στυλ παραπομπών της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρίας (American Psychological Association / APA), και πιο συγκεκριμένα η 7^η Έκδοση [APA, 7th Ed.] (βλ. Πετρογιάννης & Ανδριοπούλου, 2022).

Επισημαίνεται, εκ νέου, ότι το στυλ παραπομπών APA δεν είναι το μοναδικό και ότι η επιλογή του στυλ διαφέρει ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο. Παρόλα αυτά, εφόσον επιλεγεί ένα στυλ παραπομπών, τότε η παρουσίαση των πηγών θα πρέπει να γίνεται με ομοιογενή τρόπο στο πλαίσιο του συγκεκριμένου στυλ.

Ένας/μία συγγραφέας

Υπάρχουν δύο τρόποι παρουσίασης. Ο πρώτος αναφέρει τον/την συγγραφέα και τη χρονολογία έκδοσης της εργασίας μέσα στην πρόταση.

Ο Rogers (1994) συνέκρινε το χρόνο αντίδρασης των συμμετεχόντων ως προς τον αριθμό των ταυτόχρονων ερεθισμάτων που επεξεργάζεται το άτομο.

Ο δεύτερος τρόπος παρουσίασης αναφέρει τον/την συγγραφέα μετά το τέλος της πρότασης μέσα σε παρένθεση.

Σε μια πρόσφατη μελέτη διαπιστώθηκε ότι ο χρόνος αντίδρασης των ατόμων επηρεάζεται από τον αριθμό των ταυτόχρονων ερεθισμάτων που επεξεργάζεται το άτομο (Rogers, 1994).

Υπάρχει και μια παραλλαγή αυτής της περίπτωσης. Να παρουσιαστεί μια βιβλιογραφική πηγή σε παρένθεση αλλά μέσα στην πρόταση και όχι στο τέλος της. Είναι καθαρά θέμα της/του συγγραφέα να αποφασίσει πότε θα χρησιμοποιήσει τη μία ή την άλλη παραλλαγή.

Σε μια πρόσφατη μελέτη (Rogers, 1994), διαπιστώθηκε ότι ο χρόνος αντίδρασης των ατόμων επηρεάζεται από τον αριθμό των ταυτόχρονων ερεθισμάτων που επεξεργάζεται το άτομο.

Δύο Συγγραφείς

Σε περίπτωση που οι συγγραφείς μιας βιβλιογραφικής παραπομπής είναι δύο, τότε θα πρέπει να τους/τις παραθέτουμε και τους/τις δύο μέσα στο κείμενο. Και πάλι όμως, υπάρχουν δύο περιπτώσεις. Στην πρώτη περίπτωση, όπου οι συγγραφείς αναφέρονται μέσα στην πρόταση, οι δύο συγγραφείς ενώνονται με το συνδετικό «και» ολογράφως. Στη συνέχεια ακολουθεί η χρονολογία σε παρένθεση.

Οι Βασιλείου και Βασιλείου (1996) υποστηρίζουν ότι η εκπαιδευτική διαδικασία [...]

Σε περίπτωση όμως που οι συγγραφείς αναφέρονται μέσα σε παρένθεση, είτε στο τέλος είτε στη μέση της πρότασης, τότε τα δύο ονόματα ενώνονται με το αντίστοιχο συνδετικό σύμβολο «&».

Σύμφωνα με προηγούμενες έρευνες, βασική αιτία εμφάνισης ψυχοπαθολογικής συμπεριφοράς στο χώρο του σχολείου αποτελεί το γονεϊκό μοντέλο διαπαιδαγώγησης (Smith & Karlson, 1999).

Τρεις ή περισσότεροι συγγραφείς

Όταν θα πρέπει να αναφέρουμε μια βιβλιογραφική πηγή που έχει περισσότερους από δύο συγγραφείς (είτε παραθέτουμε σε αυτούς/ές μέσα στην πρόταση, είτε στο τέλος αυτής μέσα σε παρένθεση), αναφέρουμε μόνο τον/την πρώτο/η συγγραφέα και στη συνέχεια τη συντομογραφία «κ.συν.» (σημαίνει «και συνεργάτες/τριες») για τις ελληνόγλωσσες πηγές, ή «et al.» (σημαίνει «et alia» = «και άλλοι») για τις ξενόγλωσσες πηγές.

Οι Νικολάου κ.συν. (2000) βρήκαν ότι η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών [...] [αναφορά μέσα στο κείμενο]

Βρέθηκε ότι η γνωστική ανάπτυξη των παιδιών [...] (Νικολάου κ.συν., 2000) [αναφορά μέσα σε παρένθεση].

Συγγραφείς με το ίδιο επώνυμο

Σε περίπτωση που θα πρέπει να παραθέσουμε μια βιβλιογραφική πηγή με δύο συγγραφείς που έχουν το ίδιο επώνυμο, τότε παραθέτουμε και τα αρχικά τους, ώστε να μπορέσει ο/η αναγνώστης/τρια να τους ξεχωρίσει.

Οι R. D. Luce (1986) και P. A Luce (2000) βρήκαν ότι ...

Οι J. M. Goldberg και Neff (1961) και οι M. E Goldberg και Wurtz (1972) υποστηρίζουν ότι [...]

Πολλές βιβλιογραφικές πηγές σε μια παρένθεση

Στην περίπτωση που θα πρέπει να αναφέρουμε πολλαπλές βιβλιογραφικές πηγές μέσα σε μια παρένθεση (είτε στη μέση της πρότασης είτε στο τέλος της), ανάλογα με τον τομέα στον οποίο γίνεται η διπλωματική ή η διδακτορική διατριβή, εφαρμόζεται και διαφορετική πρακτική. Στο συλ παραπομπών της APA (7^η έκδοση), τα ονόματα τοποθετούνται με *αλφαβητική σειρά*, αν και υπάρχουν εκδοτικοί οίκοι, επιστημονικοί σύλλογοι, οργανισμοί και περιοδικά που χρησιμοποιούν τη *χρονολογική σειρά*. Και στις δύο περιπτώσεις, για να τα διακρίνουμε μεταξύ τους τα ονόματα χρησιμοποιούμε την άνω τελεία, ή τη «semi colon» όταν έχουμε αμιγώς ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι το άγχος επιδρά αρνητικά στην επιστημονική επίδοση (Adams & Cole, 1998· Child, 1976· Παπαδόπουλος & Πανέρας, 1983· Thomson, 2000· Young, Bartram, Miles & Sampson, 1999).

Βιβλιογραφικές πηγές του/της ίδιου/ιας συγγραφέα με ίδια χρονολογία

Όταν θέλουμε να παραθέσουμε δύο ή περισσότερες βιβλιογραφικές πηγές της/του ίδιας/ου συγγραφέα, οι οποίες έχουν εκδοθεί την ίδια χρονολογία, τότε μετά τη χρονολογία τοποθετούμε τα γράμματα της αλφαβήτου ξεκινώντας από το «α».

Αρκετές έρευνες (Πέτρου & Μαρίνος, 1999α,β) έχουν δείξει ότι [...]

Αν υπάρχουν παραπομπές σε περισσότερα του ενός έργα, τότε αυτές χωρίζονται με διαφορετικά γράμματα, τα οποία διαχωρίζονται με ένα κόμμα (,) ή μια παύλα (-).

Είδαμε [...] ότι πολλές κυβερνήσεις ευρωπαϊκών κρατών πιέζουν τις διοικήσεις των ΑΕΙ για να υπογράψουν συμβόλαια «μακρο-πρόθεσμου σχεδιασμού» και να αποδεχθούν ένα σύστημα κατανομής πόρων το οποίο θα βασίζεται στην «αποδοτικότητα» [...], κάτι που γίνεται ολοένα και πιο έντονο και στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο (βλ. Γουβιάς, 2018, 2020) [...].

Βιβλιογραφικές πηγές που έχουν γίνει αποδεκτές για δημοσίευση, αλλά δεν έχουν ακόμη δημοσιευτεί

Υπάρχουν μερικές περιπτώσεις, που θέλουμε να παραθέσουμε μια βιβλιογραφική πηγή η οποία έχει γίνει δεκτή για δημοσίευση (συνήθως αυτό συμβαίνει στα περιοδικά), αλλά δεν έχει ακόμη δημοσιευτεί. Σε αυτή την περίπτωση, αντί για χρονολογία βάζουμε την ένδειξη «*υπό δημοσίευση*». Αυτό συμβαίνει τόσο μέσα σε παρένθεση όσο και μέσα στο κείμενο.

Προηγούμενες έρευνες (Gogel, υπό δημοσίευση· Nastar, 1995) έδειξαν ότι [...]

Σύμφωνα με τους Γκασούκα και Γουβιά (υπό δημοσίευση), οι θέσεις της Άκρας Δεξιάς σχετικά με την έμφυλη ισότητα χαρακτηρίζονται από αμφισβήτηση ή/και υπονόμηση των δικαιωμάτων των γυναικών και των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων [...]

Διαδικτυακές πηγές

Οι παραπομπές σε διαδικτυακές πηγές μέσα στο κείμενο –πάντα κατά το σύστημα APA / 7η έκδοση— γίνονται με τον ίδιο τρόπο που κάνουμε και για τις έντυπες πηγές. Με άλλα λόγια απαιτείται: **Συγγραφέας/Φορέας**, και **Έτος Δημοσίευσης** (τα υπόλοιπα στοιχεία παρατίθενται στη Βιβλιογραφία στο τέλος / βλ. επόμενη ενότητα).

Προσωπική Επικοινωνία

Η παραπομπή σε προσωπική επικοινωνία μπορεί να αφορά επιστολές, συνεντεύξεις (διαζώσης ή από απόσταση), αποστολή η-ταχυδρομείου, κ.λπ.. Μέσα στην παρένθεση πρέπει να γίνεται σαφής αναφορά ότι πρόκειται για «Προσωπική Επικοινωνία» και να παρατίθεται η ακριβής ημερομηνία. Επειδή οι πληροφορίες αυτές δεν είναι ανακτήσιμες από τον αναγνώστη (π.χ. μια συζήτηση, ένα email ή ένα μήνυμα), δεν συμπεριλαμβάνονται στη λίστα των βιβλιογραφικών αναφορών στο τέλος της εργασίας. Οι παραπομπές αυτές γίνονται μόνο μέσα στο κείμενο (in-text citations). Σημαντικό είναι να έχει εξασφαλισθεί η συναίνεση του εν λόγω προσώπου για τη δημοσιοποίηση των πληροφοριών αυτών.

Παράθεση πρωτότυπου κειμένου

Μερικές φορές, είναι πιο χρήσιμο να παραθέτουμε απευθείας αποσπάσματα κειμένων μιας πηγής από το να αναφερόμαστε σε αυτήν περιγραφικά. Η υπερβολική, όμως, χρήση των παραθέσεων αυτών δεν είναι επιθυμητή, καθώς είναι κουραστική και φανερώνει έλλειψη επαρκούς επιχειρηματολογίας και κριτικής σκέψης από την/τον ερευνήτρια/τή. Γενικά, πρέπει να ακολουθούμε κάποιους κανόνες για να αποφύγουμε τα παραπάνω λάθη.

Μια παράθεση πρωτότυπου κειμένου πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο όταν συνεισφέρει περισσότερο από ό,τι αν περιγραφόταν το συγκεκριμένο έργο με τα λόγια του/της ερευνητή/τρια ή φοιτητή/τριας.

Μια λέξη ή μια πρόταση που αποδίδεται σε έναν/μία συγγραφέα δεν αποτελεί παράθεση, αν και μπορεί να εισαχθεί μέσα σε εισαγωγικά (μπορεί, για παράδειγμα, να κάνει μια εισαγωγή στην έννοια του «υποσυνειδήτου», όπως αναπτύχθηκε από τον Φρόυντ, αλλά στη συνέχεια του κειμένου, αν ξαναχρησιμοποιήσει τον ίδιο όρο δεν χρειάζεται να τον βάλει σε εισαγωγικά).

Ενώ είναι φανερό ότι οι παραθέσεις πρέπει να είναι ακριβείς και αξιόπιστες, δεν αναπαράγονται σε ολόκληρη την έκτασή τους μεγάλα κομμάτια των αντίστοιχων έργων, εφόσον όμως οι όποιες παραλείψεις, προσθέσεις, σχολιασμοί (από τον/την ερευνητή/τρια) και αλλαγές τονίζονται με ένα ξεκάθαρο τρόπο. Για παράδειγμα, στο κείμενο που ακολουθεί, παρατίθενται μόνο αποσπάσματα του συνολικού κειμένου, τα οποία όμως έχουν συρραφεί με τέτοιο τρόπο που να μην διακόπτεται η νοηματική ροή (με τη χρήση των αποσιωπητικών: «[...]»).

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ανταποκρινόμενο στο θεσμοθετημένο ρόλο του [...] στο πλαίσιο των ΠΕΚ, οργανώνει ολιγόωρα επιμορφωτικά προγράμματα (40 ωρών) σεμιναριακού τύπου, όπου οι εκπαιδευτικοί αποκτούν βασικές δεξιότητες στη χρήση των υπολογιστικών και δικτυακών τεχνολογιών [...] και παρακολουθούν διαλέξεις ειδικών.

Συνοπτικά: κάθε φορά που παρατίθεται ένα απόσπασμα αυτούσιου κειμένου δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τον/τη **συγγραφέα** αυτού του κειμένου (συνήθως μπαίνει στην αρχή), τη **χρονολογία**, καθώς και τη **σελίδα** (ή σελίδες) από το πρωτότυπο κείμενο μέσα σε παρένθεση. Με αυτό τον τρόπο, ο/η αναγνώστης/στρια μπορεί να το εντοπίσει στην πρωτογενή πηγή αυτού του αποσπάσματος.

Όπως μάλιστα υποστήριξε ο Eysenck (1996), «[...] οι βασικοί λόγοι που οδηγούν το άτομο στην ανάπτυξη νευρωτικών χαρακτηριστικών είναι το περιβάλλον και η κληρονομικότητα» (σελ. 156).

ή εναλλακτικά...

Όπως μάλιστα υποστήριξε ο Eysenck (1996, σελ. 156), «[...] οι βασικοί λόγοι που οδηγούν το άτομο στην ανάπτυξη νευρωτικών χαρακτηριστικών είναι το περιβάλλον και η κληρονομικότητα».

Αντίστοιχα, όταν πρόκειται για ξενόγλωσσο κείμενο (π.χ. στα αγγλικά), η παραπομπή στο πρωτότυπο κείμενο πρέπει να γίνει ως εξής:

Szasz (2004) commented, “We are hypocrites if we ignore who the parties are that support the enactment of mental health laws and deny patients the option of rejecting psychiatric services” (p. 8).

ή εναλλακτικά...

“We are hypocrites if we ignore who the parties are that support the enactment of mental health laws and deny patients the option of rejecting psychiatric services” (Szasz, 2004, p. 8).

Η παραγραφοποίηση και η μορφοποίηση του παρατιθέμενου κειμένου εξαρτάται, κατ' αρχάς, από το μέγεθός του. Αν έχουμε να κάνουμε μια μικρή παράθεση (π.χ. 2 γραμμές κειμένου, ή περίπου 40 λέξεις) τότε την ενσωματώνουμε στη ροή του κυρίως κειμένου, με την τοποθέτηση εισαγωγικών (βλέπε προηγούμενο παράδειγμα). Αν έχουμε μεγαλύτερο κείμενο (το λεγόμενο και “block quote”), τότε υπάρχουν τρεις τρόποι για να γίνει η παράθεσή του:

1. Να τοποθετηθεί κάτω από την προηγούμενη παράγραφο του κυρίως κειμένου, με το ίδιο μέγεθος γραμματοσειράς (π.χ. Times New Roman, 12 στιγμών), αλλά με μεγαλύτερη εσοχή από το αριστερό μέρος της σελίδας (π.χ. αν η παράγραφος έχει εσοχή 1 ίντσα [2,5 εκατοστά], τότε τοποθετούμε την προς παράθεση παράγραφο με εσοχή 1,5 ίντσες [3 εκατοστά]).
2. Μια εναλλακτική λύση είναι η παράγραφος της παράθεσης να έχει μεγαλύτερη εσοχή από τις υπόλοιπες παραγράφους, και επιπλέον τα γράμματά της να γραφούν πλάγια, ούτως ώστε να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα του κειμένου.
3. Τέλος, υπάρχει και η εναλλακτική λύση η παράγραφος της παράθεσης να έχει μεγαλύτερη εσοχή από τις υπόλοιπες παραγράφους και να έχει επιπλέον μικρότερο μέγεθος γραμμάτων από το υπόλοιπο κείμενο.

Η επιλογή που προκρίνεται από το στυλ APA (7th Ed) είναι η πρώτη (βλ. Πετρογιάννης & Ανδριοπούλου, 2022, σελ. 20). Σε αυτήν την περίπτωση η αναφορά στη σελίδα είτε προηγείται της παράθεσης του πρωτότυπου κειμένου, είτε έπεται του κειμένου (στη δεύτερη περίπτωση η τελεία μπαίνει στο τέλος του κειμένου και όχι μετά από την αναφορά στη σελίδα). Οι δύο εναλλακτικές παραθέσεις του πρωτότυπου κειμένου δίνονται παρακάτω:

1^η εναλλακτική

Ο Γουβιάς (2023), αναφερόμενος στην παγκόσμια «αγορά» Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τονίζει τα εξής (σελ. 622):

Όλο και συχνότερα διαβάζουμε, είτε σε δημοσιογραφικές καταγραφές, είτε σε επιστημονικές αναφορές, είτε σε κείμενα διαλόγου εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών, ότι έχει δημιουργηθεί μια παγκόσμια αγορά εκπαίδευσης, η οποία (υποτίθεται πως) προωθεί –αλλά και προωθείται από– τη συνεργασία, την ανταλλαγή και την ανάπτυξη διαπολιτισμικών και διεθνών ανταλλαγών, οι οποίες και οδηγούν σε αλλαγές προσεγγίσεων από τις μεγάλες δυνάμεις, δηλαδή χώρες με οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό/εκπαιδευτικό εκτόπισμα.

2^η εναλλακτική

Ο Γουβιάς (2023), αναφερόμενος στην παγκόσμια «αγορά» Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, τονίζει τα εξής:

Όλο και συχνότερα διαβάζουμε, είτε σε δημοσιογραφικές καταγραφές, είτε σε επιστημονικές αναφορές, είτε σε κείμενα διαλόγου εθνικών και υπερεθνικών οργανισμών, ότι έχει δημιουργηθεί μια παγκόσμια αγορά εκπαίδευσης, η οποία (υποτίθεται πως) προωθεί –αλλά και προωθείται από– τη συνεργασία, την ανταλλαγή και την ανάπτυξη διαπολιτισμικών και διεθνών ανταλλαγών, οι οποίες και οδηγούν σε αλλαγές προσεγγίσεων από τις μεγάλες δυνάμεις, δηλαδή χώρες με οικονομικό, πολιτικό και πολιτιστικό/εκπαιδευτικό εκτόπισμα. (σελ. 622)

Δευτερογενείς αναφορές

Δευτερογενείς αναφορές είναι αυτές που αναφέρονται σε πηγές τις οποίες δεν έχουμε διαβάσει οι ίδιοι/ες, αλλά τις έχουμε εντοπίσει μελετώντας άλλες πηγές. Παράδειγμα: ας υποθέσουμε ότι θέλουμε να αναφέρουμε τα αποτελέσματα της έρευνας του S. Ball, για την οποία διαβάσαμε στο βιβλίο του Δ. Γουβιά, χωρίς όμως να έχουμε τη δυνατότητα να διαβάσουμε την αρχική δημοσίευση. Αναφέρουμε στην παραπομπή το όνομα του συγγραφέα της αρχικής μελέτης (στη συγκεκριμένη περίπτωση του Ball) και συντάσσουμε την παραπομπή γράφοντας «(Ball, 2018, όπως αναφέρεται στο Γουβιάς, 2023)» ή, σε αγγλικό κείμενο, «(Ball, 2018, as cited in Gounias, 2023)». Στη βιβλιογραφική λίστα στο τέλος (references) συμπεριλάβουμε μόνο την αναφορά για το έργο που έχουμε διαβάσει (στη συγκεκριμένη περίπτωση το βιβλίο του Γουβιά).

Πρέπει να χρησιμοποιούμε με φειδώ τέτοιου είδους αναφορές, και μόνο όταν δεν είναι δυνατή η πρόσβαση στην αρχική πηγή, είτε γιατί πρόκειται για κάποιο εξαντλημένο ή παλιό βιβλίο, είτε γιατί είναι γραμμένο σε γλώσσα που δεν κατέχουμε. Γενικά, καλό είναι να χρησιμοποιούμε μόνο πηγές που έχουμε μελετήσει οι ίδιοι/ες.

8. ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ (REFERENCE LIST)

Για να παραθέσουμε όλες τις πληροφορίες μιας βιβλιογραφικής πηγής, είτε σε κάθε σελίδα ως υποσημείωση, είτε στο τέλος του κειμένου, ακολουθούμε μια σειρά από ειδικούς κανόνες (διαφορετικούς για κάθε επιστημονικό πεδίο, όπως έχει προαναφερθεί), ώστε η Επιστημονική Κοινότητα του κάθε κλάδου να μπορεί να επικοινωνήσει πιο εύκολα μεταξύ της. Στο τέλος αυτού του οδηγού, έχουμε ενδεικτικά παραδείγματα παράθεσης βιβλιογραφικών παραπομπών από διαφορετικές πηγές. Οι πιο σημαντικές από αυτές τις διαφορετικές πηγές είναι:

- Από άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό.
- Από βιβλίο (μονογραφία ή εγχειρίδιο/textbook).
- Από κεφάλαιο σε βιβλίο που έχει επιμεληθεί ένας ή περισσότεροι επιμελητές.
- Από πρακτικά συνεδρίων.
- Από διδακτορικές διατριβές και διπλωματικές εργασίες.
- Από μη δημοσιευμένες εργασίες.
- Από δημοσιεύσεις από Οργανισμούς, Φορείς κ.ά.
- Από θεσμικά κείμενα (Νόμοι, Π.Δ., κ.λπ.).
- Από άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης.
- Από παρουσιάσεις power-point (ή άλλο πρόγραμμα παρουσίασης), ή από σημειώσεις.
- Από λήμματα.
- Από κινηματογραφικές ταινίες (μυθοπλασίας), άλλο οπτικο-ακουστικό έργο.
- Από βίντεο στο YouTube (ή αντίστοιχο αποθετήριο βίντεο).
- Από αναρτήσεις σε Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης.

Σε περίπτωση που οι βιβλιογραφικές πηγές παρατίθενται στο τέλος του κειμένου, τοποθετούνται με αλφαβητική σειρά. Όταν ένας/μία συγγραφέας αναφέρεται με περισσότερες από μια παραπομπές, αυτές τοποθετούνται χρονολογικά ξεκινώντας από την πιο παλιά. Όταν ένας/μία συγγραφέας αναφέρεται με περισσότερες από μια παραπομπές, κάποιες από τις οποίες να έχει δημοσιεύσει μόνος/η του, και κάποιες άλλες με άλλους/ες, πρώτα παρατίθενται αυτές που ο/η συγγραφέας είναι μόνος/η του και στη συνέχεια οι υπόλοιπες, με αλφαβητική σειρά ως προς τον/τη δεύτερο/η συγγραφέα.

Αν και δεν είναι απόλυτα αποδεκτό σε παγκόσμιο επίπεδο (υπάρχουν διαφορετικές επιλογές ανάλογα με το επιστημονικό πεδίο), είναι καλό η βιβλιογραφία να μην χωρίζεται σε ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση, παρά μόνο αν υπάρχουν πολλές πηγές από κάθε γλώσσα. *Αν τελικά επιλεγεί να καταρτιστεί ενιαίος πίνακας βιβλιογραφικών πηγών*, τότε η αντιστοίχιση ελληνικών και λατινικών χαρακτήρων πρέπει να γίνει σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα.

Αα	Aa	Ηη	--	Nv	Nn	Υυ	Uu
Ββ	Bb	--	Hh	Ξξ	--	--	Vv
Γγ	Cc	Θθ	--	Oo	Oo	--	Ww
Δδ	Dd	Ιι	Ii	Ππ	Pp	Φφ	--
Εε	Ee	--	Jj	--	Qq	Χχ	Xx
--	Ff	Κκ	Kk	Ρρ	Rr	Ψψ	--
Ζζ	--	Λλ	Ll	Σσ	Ss	Ωω	--
--	Gg	Μμ	Mm	Ττ	Tt	--	Zz

Μερικά βασικά σημεία για τη μείωση των λαθών κατά την παράθεση βιβλιογραφικών πηγών είναι τα ακόλουθα:

- ❑ Τα κεφαλαία γράμματα πρέπει να χρησιμοποιούνται με φειδώ. Δεν αποτελεί καλή πρακτική η τοποθέτηση ονομάτων με κεφαλαία.
- ❑ Οι καταχωρήσεις πρέπει να βρίσκονται σε αλφαβητική σειρά.
- ❑ Οι τίτλοι των βιβλίων και περιοδικών πρέπει να καταχωρούνται ολοκληρωμένοι, με μόνο τα αρχικά γράμματα να είναι κεφαλαία.
- ❑ Ημερομηνίες, αριθμοί τόμων και σελίδων πρέπει να παρουσιάζονται ολοκληρωμένοι.
- ❑ Η χρήση σημείων στίξης (τελεία, άνω τελεία, κόμμα) πρέπει να είναι σταθερή.

Παραδείγματα παράθεσης Βιβλιογραφικών Πηγών στο τέλος μιας επιστημονικής εργασίας, σύμφωνα με το σύστημα APA 7th Ed., υπάρχουν στο **Παράρτημα** του Οδηγού αυτού. Υπενθυμίζουμε ότι –κατ’ αντιστοιχία με ό,τι επισημάνθηκε παραπάνω για τις παραπομπές— για **κάθε έργο** που παρουσιάζεται στη λίστα βιβλιογραφικών πηγών στο τέλος του κειμένου, θα πρέπει οπωσδήποτε να υπάρχει η (οι) αντίστοιχη (-ες) **παραπομπή (-ές) μέσα στο κυρίως κείμενο**.

9. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια, ολοένα και περισσότερα ΑΕΙ (φυσικά και το Πανεπιστήμιο Αιγαίου), μέσα στους Οργανισμούς, στους Εσωτερικούς Κανονισμούς τους, αλλά και σε επιμέρους οδηγούς-κανονισμούς, τόσο ιδρυματικούς όσο και τμηματικούς, τονίζουν στους/στις φοιτητές/τριες ότι οφείλουν να σέβονται τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας των άλλων και να μην προβαίνουν σε *λογοκλοπή*, η οποία συνιστά παραβίαση της κείμενης νομοθεσίας περί πνευματικής ιδιοκτησίας και *σοβαρό πειθαρχικό παράπτωμα*, το οποίο συνεπάγεται σοβαρές πειθαρχικές κυρώσεις για όσους/ες υποπίπτουν σε αυτό.

Ο «Κώδικας Δεοντολογίας και Καλής Πρακτικής του Πανεπιστημίου Αιγαίου», ο οποίος έχει συνταχθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στο Ν. 4957/2022 και ενσωματώθηκε ως Παράρτημα XIV στον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 6876/19.12.2025), περιγράφει και ζητήματα που σχετίζονται με τα πνευματικά δικαιώματα.

Κάθε δημιουργός οποιουδήποτε πνευματικού έργου έχει το ηθικό δικαίωμα να αναφέρεται και να αναγνωρίζεται ως τέτοιος/ος, απολαμβάνοντας και τα τυχόν περιουσιακά δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιότητα της/του δημιουργού του πνευματικού έργου. Η παράλειψη της αναφοράς της πνευματικής συνεισφοράς τρίτων προσώπων σε οποιοδήποτε δημοσιευμένο έργο ή αντίθετα η συμπερίληψη προσώπου ως δημιουργού σε έργο στο οποίο δεν εισέφερε πραγματικά προσωπικό πνευματικό έργο ή ακόμα περισσότερο η ιδιοποίηση έργου τρίτου προσώπου, συνιστούν ακαδημαϊκά και πειθαρχικά παραπτώματα.

Βέβαια, πρέπει να ειπωθεί ότι ολοένα και περισσότερα ΑΕΙ (στην Ελλάδα ή το εξωτερικό) υιοθετούν *πολιτικές Ανοικτής Πρόσβασης στη γνώση*. Για παράδειγμα, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, έχοντας την πεποίθηση ότι η υιοθέτηση των αρχών της ανοικτής πρόσβασης, θα συμβάλλει στη μέγιστη προβολή και κατοχύρωση του έργου των μελών της Ακαδημαϊκής Κοινότητας και του Πανεπιστημίου και στην ενίσχυση και στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, υιοθετεί τις αρχές της Ανοικτής Πρόσβασης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι καταστρατηγούνται βασικές δεοντολογικές αρχές σχετικές με την πνευματική δημιουργία (για λεπτομέρειες βλ. Φ.Ε.Κ. τ. Α' 6876/19.12.2025, Παράρτημα Ι).

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία, αλλά και τους κανόνες δεοντολογίας των ΑΕΙ σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, *απαγορεύεται η με οποιοδήποτε μέσο αναπαραγωγή ολόκληρου ή μέρους πνευματικών έργων τρίτων προσώπων (βιβλίων, άρθρων, εργασιών κ.λπ.), καθώς και η μετάφραση, η διασκευή, η παραποίηση ή η απομίμησή τους, χωρίς την άδεια της/του δημιουργού τους*. Υπάρχουν ρητές εξαιρέσεις (βλ. άρθρα 19-21 του ν. 2121/93), όπου προβλέπεται η αναπαραγωγή αποσπασμάτων για λόγους ανάπτυξης κριτικής, για διδακτική χρήση σε αναγνωρισμένα από το ελληνικό κράτος εκπαιδευτικά ιδρύματα καθώς και σε σχολικά εγχειρίδια. Σε κάθε όμως περίπτωση, πρέπει να αναφέρεται η *πηγή*, δηλαδή ο *ο/η συγγραφέας, η ημερομηνία έκδοσης, ο τίτλος του έργου, ο εκδότης και ο τόπος έκδοσης*.

Ως *λογοκλοπή* νοείται η ενσωμάτωση σε έργο λόγου, τέχνης ή επιστήμης ιδεών, αποσπασμάτων, μεμονωμένων φράσεων, εικόνων έργου τρίτου προσώπου χωρίς αναφορά της σχετικής πηγής⁷. Λογοκλοπή, επίσης, διαπράττεται από μέλος της ακαδημαϊκής κοινότητας στην περίπτωση κατά την οποία, το πνευματικό έργο τρίτων, δημοσιεύεται από άλλον/η πέραν του/της δημιουργού είτε σε έντυπα, είτε σε ηλεκτρονικά μέσα, είτε ακόμη και σε πανεπιστημιακές σημειώσεις, *χωρίς καμία αναφορά στην πηγή από την οποία προέρχεται*. Τόσο η μεταπτυχιακή εργασία, όσο και η διδακτορική διατριβή είναι *πρωτότυπα έργα του/της υποψηφίου/ας, ο/η οποίος/α τα υποβάλλει προς κρίση στις αρμόδιες επιτροπές αξιολόγησης του Πανεπιστημίου*.

Στην περίπτωση εκπόνησης μεταπτυχιακών εργασιών και διδακτορικών διατριβών, τα πνευματικά δικαιώματα (ηθικά και περιουσιακά) ανήκουν αντίστοιχα στον/στην μεταπτυχιακό/ή φοιτητή/τρια και στον/στην υποψήφιο/α διδάκτορα. Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου δικαιούται να κάνει χρήση των έργων αυτών για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, εφόσον αναφέρεται η πηγή και ο/η δημιουργός του έργου.

Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, εφαρμόζοντας την απόφαση της 83ης Συνόδου των Πρυτάνεων της 6^{ης} Φεβρουαρίου 2017, έχει αποκτήσει ετήσια συνδρομή στο λογισμικό εντοπισμού λογοκλοπής *Turnitin* (Originality Check). Η συγκεκριμένη εφαρμογή αντιπαραβάλλει τα κείμενα των εργασιών και άρθρων με κείμενα από το διαδίκτυο, με δημοσιευμένες εργασίες (όπως άρθρα περιοδικών και βιβλίων), με τις εργασίες που έχουν κατατεθεί στο *Turnitin* από άλλους φοιτητές και με αυτές που υπάρχουν στα ιδρυματικά αποθετήρια.

⁷ Η λογοκλοπή ("plagiarism" στα αγγλικά) είναι, πέρα από τις διοικητικές και νομικές του διαστάσεις, ένα παγκόσμιο ακαδημαϊκό φαινόμενο (γιατί σχετίζεται με το τι θεωρείται «έγκυρη» και «αξιόπιστη» ακαδημαϊκή γνώση) και έχει ελκύσει και το ερευνητικό ενδιαφέρον πολλών επιστημονικών περιοδικών, ιδιαίτερα εκείνων που ασχολούνται με την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Επιπρόσθετα, παρέχει τη δυνατότητα ανίχνευσης πιθανής λογοκλοπής και σε μεταφρασμένο κείμενο. Περισσότερες πληροφορίες για το λογισμικό αυτό, καθώς και Οδηγίες Χρήσης για Καθηγητές/τριες και Φοιτητές/τριες μπορεί κάποιος να βρει στις ακόλουθες η-διευθύνσεις:

- Για Καθηγητές/τριες: <https://ype.aegean.gr/eservices/turnitin-teacher>
- Για Φοιτητές/τριες: <https://ype.aegean.gr/eservices/turnitin-student>

10. ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ορισμός

Η Τεχνητή Νοημοσύνη αφορά στην ικανότητα των υπολογιστικών συστημάτων να κατανοούν και να αναπαράγουν ανθρώπινες λειτουργίες ή/και συμπεριφορές με στοιχειώδη ευφυΐα, όπως η μάθηση, ο σχεδιασμός, η επίλυση προβλημάτων, η λήψη αποφάσεων κ.λπ.. Μέσω της τεχνητής νοημοσύνης, ένα υπολογιστικό σύστημα (όπως για παράδειγμα υπολογιστής, ρομπότ, οικιακή συσκευή, λογισμικό/ εφαρμογή) συλλέγει δεδομένα μέσω κατάλληλων συσκευών (π.χ. αισθητήρων, καμερών), τα επεξεργάζεται και ανταποκρίνεται βάσει αυτών. Όσο συνεχίζεται η αλληλεπίδραση με το υπολογιστικό σύστημα, αυτό «μαθαίνει» (στον βαθμό που αυτό είναι εφικτό), αναλύοντας το αποτέλεσμα της προηγούμενης ενέργειάς του και αναπροσαρμόζει τη συμπεριφορά του, αποκτώντας αυτονομία στη διαχείριση καταστάσεων και την αντιμετώπιση ζητημάτων (Selwyn, 2019).

Η Παραγωγική Τεχνητή Νοημοσύνη (Generative Artificial Intelligence – GenAI), «στηριζόμενη σε προηγμένες τεχνολογίες (όπως η Μηχανική Μάθηση, τα Νευρωνικά Δίκτυα, η Επεξεργασία Φυσικής Γλώσσας και τα Μεγάλα Δεδομένα) μπορεί να μιμείται την ανθρώπινη συμπεριφορά και να παράγει αυτόματα νέο περιεχόμενο (όπως κείμενο, εικόνες, μουσική, βίντεο, κώδικα και άλλα) ως απάντηση σε προτροπές που δίνονται από το χρήστη σε περιβάλλοντα συνομιλίας φυσικής γλώσσας» (Κάργα, 2025, σελ. 3). Η χρήση της Παραγωγικής ΤΝ στο εκπαιδευτικό και ακαδημαϊκό πλαίσιο μπορεί να παρέχει οφέλη όπως, για παράδειγμα, «η ενίσχυση της κατανόησης, της μάθησης, της δημιουργικότητας και της διαδραστικότητας», ωστόσο «η χρήση της εγείρει ταυτόχρονα σημαντικά ζητήματα ηθικής, δεοντολογίας και αξιοπιστίας, ενώ επιπλέον μπορεί να αποδειχθεί επιβλαβής για την επίτευξη βασικών μαθησιακών στόχων» (στο ίδιο).

Γενικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Χρήση Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI) στην Εκπαίδευση και την Έρευνα στο Π. Αιγαίου

Η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αιγαίου ενέκρινε τις Γενικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Χρήση Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI) στην Εκπαίδευση και την Έρευνα στο ίδρυμα και αποφάσισε ένα ενιαίο και απλό πλαίσιο που επιτρέπει υπεύθυνη χρήση της Παραγωγικής ΤΝ στη διδασκαλία, τη μάθηση και την αξιολόγηση, με προστασία ακεραιότητας, δεδομένων και δικαιωμάτων (βλ. Απόφαση υπ. αρ. 45/20.02.2026). Οι βασικές αρχές αυτού του πλαισίου είναι οι παρακάτω:

1. **Ακεραιότητα:** Η Τεχνητή Νοημοσύνη δεν υποκαθιστά την προσωπική εργασία όταν αυτό είναι που αξιολογείται.
2. **Διαφάνεια:** Όπου επιτρέπεται, δηλώνεται τι και πώς χρησιμοποιήθηκε.
3. **Δεδομένα:** Όχι προσωπικά/ευαίσθητα/μη δημόσια δεδομένα σε δημόσια εργαλεία.
4. **Πνευματικά Δικαιώματα:** Παραπομπές, αποφυγή λογοκλοπής, σεβασμός αδειών.
5. **Ισότητα:** Χωρίς υποχρέωση επί πληρωμή εργαλείων.

Η πολιτική ανά μάθημα/δραστηριότητα εξειδικεύτηκε σε **πέντε (5) διαφορετικά επίπεδα**, τα οποία το διδακτικό προσωπικό μπορεί να επιλέξει στο πλαίσιο της ακαδημαϊκής αυτονομίας και ευθύνης.

Επίπεδο	Τι σημαίνει
1	Απαγορεύεται η χρήση Π.χ. Για τη συγκεκριμένη εργασία δεν επιτρέπεται η χρήση εργαλείων Παραγωγικής ΤΝ σε κανένα στάδιο. Η απαγόρευση περιλαμβάνει ενδεικτικά: ιδεασμό, συγγραφή/επαναδιατύπωση, μετάφραση, παραγωγή κώδικα, παραγωγή εικόνων/ ήχου/ βίντεο, καθώς και χρήση της ΤΝ ως «βοηθού» απάντησης.

2	Μόνο επιμέλεια (ορθογραφία/μορφοποίηση/καθαρή αναδιατύπωση). Π.χ. Επιτρέπεται χρήση Παραγωγικής ΤΝ για γλωσσική επιμέλεια (ορθογραφία, γραμματική, σαφήνεια/ύφος) ή μορφοποίηση, χωρίς προσθήκη νέου περιεχομένου/επιχειρημάτων. Υποχρεωτική δήλωση/τεκμηρίωση της χρήσης με σύντομη περιγραφή (και log, αν ζητείται).
3	Γενική υποστήριξη (ιδεασμός/επεξήγηση) με έλεγχο/τεκμηρίωση. Π.χ. Επιτρέπεται η χρήση Παραγωγικής ΤΝ για ιδεασμό (brainstorming), οργάνωση/δομή και διατύπωση ερευνητικών ερωτημάτων, καθώς και για προσωπική μελέτη (π.χ. δημιουργία ερωτήσεων μελέτης, περίληψη για μελέτη) ή υποστήριξη κατανόησης/εντοπισμού σφαλμάτων σε κώδικα. Απαγορεύεται η απευθείας ενσωμάτωση κειμένου/κώδικα/εικόνων που παρήχθησαν από ΤΝ στο τελικό παραδοτέο. Υποχρεωτική δήλωση/τεκμηρίωση της χρήσης με σύντομη περιγραφή (και log, αν ζητείται).
4	Παραγωγή μέρους περιεχομένου με ρητή δήλωση. Π.χ. Επιτρέπεται χρήση Παραγωγικής ΤΝ μόνο υπό όρους που ορίζει ο/η διδάσκων/ουσα (π.χ. προέγκριση, συγκεκριμένα στάδια χρήσης, υποβολή προσχεδίου πριν από ΤΝ). Υποχρεωτική δήλωση και επισύναψη log χρήσης (εργαλείο/ημερομηνία/σκοπός/τι αξιοποιήθηκε).
5	Η χρήση Παραγωγικής ΤΝ είναι μέρος του μαθησιακού στόχου και αξιολογείται. Π.χ. Η χρήση Παραγωγικής ΤΝ αποτελεί μέρος της μαθησιακής δραστηριότητας (π.χ. παραγωγή, κριτική και βελτίωση παραγόμενων αποτελεσμάτων (outputs), σύγκριση εναλλακτικών λύσεων). Περιλάβετε περιγραφή της διαδικασίας (τι ζητήσατε, πώς αξιολογήσατε/διορθώσατε) και αναφέρετε όλες τις πηγές/δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν.

Στο πλαίσιο της ανωτέρω πολιτικής, παρακάτω δίδονται κάποιες **βασικές κατευθυντήριες γραμμές προς τους/τις φοιτητές/τριες**.

- Ακολουθήστε την πολιτική του μαθήματος (επίπεδο 1–5). Αν αμφιβάλλετε, ρωτήστε.
- Όπου επιτρέπεται, δηλώστε σύντομα εργαλείο/χρήση/έλεγχο.
- Ελέγξτε βασικούς ισχυρισμούς και αντικειμενικά στοιχεία (facts), παραπομπές και υπολογισμούς και διαβάστε τις πρωτογενείς πηγές: η ευθύνη είναι δική σας.
- Μην εισάγετε προσωπικά ή μη δημόσια δεδομένα σε δημόσια εργαλεία.
- Μην παρουσιάζετε ως δικό σας έργο υλικό που παρήχθη από Παραγωγική ΤΝ.
- Κρατήστε ενδιάμεσα στάδια (σχέδια, σημειώσεις, κ.λπ.) για τεκμηρίωση.
- Χρησιμοποιήστε την ΤΝ ως βοηθό και για μάθηση, όχι ως «έτοιμη λύση».

Μια **σύντομη δήλωση** που καλύπτει και τις 5 βασικές αρχές και μπορεί να ενσωματωθεί σε οποιοδήποτε κείμενο είναι η εξής: «*Τήρησα την πολιτική του μαθήματος για Παραγωγική ΤΝ, δήλωσα τη χρήση όπου απαιτείται, δεν εισήγαγα προσωπικά/μη δημόσια δεδομένα σε δημόσια εργαλεία, σεβάστηκα παραπομπές/άδειες και δεν βασίστηκα σε επί πληρωμή εργαλείο ως προϋπόθεση*».

Επίσης, ένα **σύντομο πρότυπο «Δήλωσης τρόπου χρήσης Παραγωγικής ΤΝ»** (όταν ζητείται) είναι το παρακάτω:

- *Εργαλείο/έκδοση: ...*
- *Χρήση (τι έκανα και σε ποιο σημείο): ...*
- *Έλεγχος/επαλήθευση που έκανα: ...*

Όσο αφορά στα **δεδομένα και την ασφάλεια**, πρέπει να τονιστεί ότι αποφεύγουμε: ονοματεπώνυμα/ΑΜ, βαθμολογίες, δεδομένα υγείας, στοιχεία τρίτων, εσωτερικά έγγραφα, μη δημοσιευμένα ερευνητικά δεδομένα ή περιεχόμενο με περιορισμούς εμπιστευτικότητας.

Τέλος, στην ανωτέρω Απόφαση της Συγκλήτου παρατίθεται ένα **πρακτικό check-list** (τι κάνουμε και τι δεν κάνουμε):

Κάνουμε

- Ακολουθούμε την πολιτική του μαθήματος/δραστηριότητας (επίπεδο 1–5) και χρησιμοποιούμε Παραγωγική ΤΝ ως υποστήριξη, όχι υποκατάσταση.
- Δηλώνουμε χρήση Παραγωγική ΤΝ όπου επιτρέπεται και δίνουμε σύντομη τεκμηρίωση ή/και log όταν ζητείται.
- Διατηρούμε «ίχνη διαδικασίας» όταν ζητούνται (πρόχειρα, ενδιάμεσα, σημειώσεις, κ.λπ.).
- Χρησιμοποιούμε ανωνυμοποιημένα ή γενικευμένα παραδείγματα και προτιμούμε ιδρυματικές/εγκεκριμένες λύσεις ή εργασία offline/τοπικά όπου χρειάζεται.
- Τεκμηριώνουμε με παραπομπές, ελέγχουμε πηγές, ισχυρισμούς, υπολογισμούς και τηρούμε άδειες (π.χ. CC, MIT, GPL) με απόδοση όπου απαιτείται.
- Εξασφαλίζουμε ισότητα πρόσβασης: δεν απαιτούμε επί πληρωμή εργαλεία και παρέχουμε εναλλακτική χωρίς κόστος όπου χρειάζεται.

Δεν κάνουμε

- Δεν παραδίδουμε ως δική μας εργασία περιεχόμενο που παράχθηκε ουσιαστικά από Παραγωγική ΤΝ όταν αυτό είναι που αξιολογείται (σκέψη/λύση/σύνθεση).
- Δεν παρακάμπτουμε οδηγίες/όρια χρήσης (π.χ. «απαγορεύεται η Παραγωγική ΤΝ» ή «μόνο γλωσσική επιμέλεια»).
- Δεν «κρύβουμε» χρήση όταν απαιτείται δήλωση και δεν παρουσιάζουμε αποτέλεσμα εργαλείου ως πρωτογενή/τεκμηριωμένη γνώση χωρίς έλεγχο.
- Δεν εισάγουμε σε δημόσια εργαλεία προσωπικά/ευαίσθητα/μη δημόσια δεδομένα (ονοματεπώνυμα, ΑΜ, βαθμολογίες, εργασίες τρίτων, εσωτερικά έγγραφα, μη δημοσιευμένα δεδομένα).
- Δεν κάνουμε λογοκλοπή (ούτε αντιγραφή ούτε «παράφραση χωρίς αναφορά») και δεν χρησιμοποιούμε υλικό χωρίς δικαίωμα/άδεια (ιδίως σε δημόσιες παρουσιάσεις).

11. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Στην κοινωνική έρευνα, ειδικότερα την έρευνα πεδίου, τα άτομα ή τα «υποκείμενα» μπορεί να εμπλέκονται χωρίς καν να το γνωρίζουν. Άλλες φορές μπορεί να παραπλανώνται σκόπιμα σχετικά με τους σκοπούς της έρευνας. Σε άλλες περιπτώσεις, μπορεί να αντιμετωπίζουν καταστάσεις όπου κυριαρχεί το άγχος και τα διλήμματα. Είναι σημαντικό να ασχοληθούμε με αυτά τα θέματα στα αρχικά στάδια της έρευνας και να λάβουμε υπόψη σοβαρά την δεοντολογία πριν καταθέσουμε μια ερευνητική πρόταση.

Στο πλαίσιο αυτό, ηθικά προβλήματα/ερωτήματα μπορεί να είναι τα εξής:

- Τα άτομα έχουν το δικαίωμα της μη-συμμετοχής στην έρευνα; Αν το έχουν, μήπως υπάρχουν έμμεσες ή άμεσες τιμωρίες που τους/τις περιμένουν («θα ήταν καλό για σένα να φαίνεται ότι πήρες μέρος στην έρευνα»);
- Υπάρχει προστασία των υποκειμένων από τον/την ερευνητή/τρια, ότι δεν θα παραβιάσει την ατομικότητα και τον ιδιωτικό χώρο τους;
- Υπάρχει προστασία των υποκειμένων από την ανεξέλεγκτη μετάδοση πληροφοριών σχετικά με τα «πιστεύω» και την ιδεολογία τους;
- Από την άλλη πλευρά, κάθε πληροφορία πρέπει να κρατηθεί μυστική, ακόμα κι αν θα μπορούσε να αποτελέσει θετικό στοιχείο για αυτούς/τές;
- Ποια είναι η ευθύνη των ερευνητών/τριών σχετικά με την γνώση που απέκτησαν; Πρέπει να θεωρηθούν απλοί/ές μεταφορείς για τους/τις ενδιαφερόμενους/ες ή πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στην διάθεσή της;

Πιο πρακτικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε δέκα πρακτικές που, ενώ χρησιμοποιούνται από την κοινωνική έρευνα, είναι εμφανώς αμφιλεγόμενες:

1. Εμπλοκή ανθρώπων χωρίς την συγκατάθεσή τους.
2. Εξαναγκασμός ως προς την συμμετοχή τους.
3. Απόκρυψη πληροφοριών σχετικά με τους πραγματικούς ερευνητικούς στόχους.
4. Απογοήτευση των συμμετεχόντων/ουσών.
5. Συμμετοχή σε πράξεις όπου διακυβεύεται η αυτο-εκτίμησή τους.
6. Παραβίαση της αυτοδιάθεσης τους με την εμπλοκή σε ενέργειες, όπου ζητείται η αλλαγή στάσης τους για κάποια θέματα.
7. Έκθεση σε μέτριο ή υπερβολικό άγχος και κόπωση.
8. Εισβολή στο ιδιωτικό χώρο των ανθρώπων.
9. Απόκρυψη θετικών πληροφοριών που θα μπορούσαν να συνεισφέρουν στην καλύτερευση ουσιαστικών παραγόντων που αφορά η έρευνα.
10. Η άνιση, χωρίς σεβασμό και φροντίδα μεταχείριση των υποκειμένων.

Ιδιαίτερα βήματα που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη από τους/τις ερευνητές/τριες στο πλαίσιο της διεξαγωγής μια έρευνας, ιδιαίτερα όταν μιλάμε για «ποιοτική έρευνα», είναι τα παρακάτω:

1. *Πρωτόκολλο παρατήρησης.* Απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή η ενημέρωση όλων των φορέων που εμπλέκονται και είναι απαραίτητη η έγκρισή τους.
2. *Εμπλοκή συμμετεχόντων.* Η εμπλοκή των συμμετεχόντων/ουσών πρέπει να είναι η μεγαλύτερη δυνατή για να μην καταλήξει σε μια χλιαρή απόρριψη.
3. *Διαπραγμάτευση με όλους/ες τους/τις άμεσα εμπλεκόμενους/ες.* Η λήψη αποφάσεων πρέπει να αφορά όλους τους/τις συμμετέχοντες/ουσες λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητές τους.
4. *Λεπτομερής αναφορά προόδου.* Διατήρηση της εξέλιξης της έρευνας σε διαφανές πλαίσιο, όπου κάθε πιθανότητα πρέπει να ληφθεί υπόψη. Όλοι/ες οι εμπλεκόμενοι/ες πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να διαμαρτυρηθούν, εάν θέλουν.
5. Απαραίτητη η λήψη έγκρισης, πριν από την παρατήρηση.
6. Απαραίτητη η λήψη έγκρισης, πριν από την εξέταση εγγράφων ή αρχείων που μπορεί να θεωρηθούν εμπιστευτικά. Παράδειγμα η εξέταση αλληλογραφίας ή αρχείων ηλεκτρονικού υπολογιστή.

7. Διαπραγμάτευση της περιγραφής που αφορά στην εργασία των άλλων ή, απλώς, τη γνώμη τους για τα δρώμενα. Πρέπει να επιτρέπεται η αμφισβήτηση των συμπερασμάτων της έρευνας, πάντα όμως κάτω από το φως της δικαιοσύνης και της ακρίβειας των επιχειρημάτων.
8. Απαραίτητη η λήψη έγκρισης, πριν χρησιμοποιηθούν λόγια ή γραπτά ενός προσώπου. Αυτό αφορά στη μεταφορά λόγων ή την μαγνητοφώνηση μιας συνομιλίας για παράδειγμα.
9. Αποδοχή της ευθύνης σχετικά με την εμπιστοσύνη που απαιτείται.
10. Αποδοχή εκ μέρους των συμμετεχόντων/ουσών σχετικά με τις αρχές τις διαδικασίας.

Ο «Κώδικας Δεοντολογίας και Καλής Πρακτικής του Πανεπιστημίου Αιγαίου», ο οποίος έχει συνταχθεί σύμφωνα με τα οριζόμενα στο Ν. 4957/2022 και ενσωματώθηκε ως Παράρτημα XIV στον Εσωτερικό Κανονισμό Λειτουργίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου (Φ.Ε.Κ. τ. Α' 6876/19.12.2025), περιγράφει και ζητήματα που σχετίζονται με τη Δεοντολογία στην Κοινωνική Έρευνα.

12 . ΠΗΓΕΣ ΟΔΗΓΟΥ

Έντυπες δημοσιεύσεις (ελληνόγλωσσες)

- Ανδρεαδάκης, Ν. & Βάμβουκας, Μ. (2005). *Οδηγός για την εκπόνηση και τη σύνταξη γραπτής ερευνητικής εργασίας (σεμιναριακής, πτυχιακής, διπλωματικής)*. Ατραπός.
- Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην Κοινωνική Έρευνα*. Επιμ.: Κ. Ζαφειρόπουλος, Μτφ: Γ. Βογιατζής. Εκδόσεις Κριτική.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2007). *Μεθοδολογία Εκπαιδευτικής Έρευνας*. Μτφ: Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθάρα, Μ. Φιλιπούλου. Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Howard, K., & Sharp, J. (1998). *Η επιστημονική μελέτη*. Μτφ: Β. Νταλάκου. Gutenberg.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Εκδόσεις Κριτική.
- Κυριαζή, Ν. (2002). *Κοινωνιολογική έρευνα*. Ελληνικά Γράμματα.
- Mason, J. (2004). *Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας*. Επιμέλεια: Ν. Κυριαζή. Ελληνικά Γράμματα.
- Ρούσσο, Π. (2012). *Σύντομος Οδηγός Συγγραφής Ερευνητικής Έκθεσης*. Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Verma, G.K. & Kanka M. (2004). *Εκπαιδευτική έρευνα: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Τεχνικές*. Τυπωθήτω.

Έντυπες δημοσιεύσεις (ξενόγλωσσες)

- Selwyn, N. (2019). *Should Robot Replace Teachers?* Polity Press.

Ηλεκτρονικές Πηγές (ελληνόγλωσσες)

- Αλεξανδρίδου, Σ. & Εμμανουηλίδου, Ε. (2019). *APA citation style (6η εκδ.): Βιβλιογραφικές παραπομπές και αναφορές - Σύντομες οδηγίες και παραδείγματα*. Βιβλιοθήκη ΑΠΘ / Κέντρο Πληροφόρησης. https://www.lib.auth.gr/sites/default/files/docs_files/APA-examples-gre.pdf
- Δαφέρμος, Μ. & Τσαούσης, Ι. (2012). *Οδηγός Συγγραφής Διπλωματικών Εργασιών και Διδακτορικών Διατριβών*. https://eclass.uop.gr/modules/document/file.php/TS162/odigos_syggrafis_diplomatikon_ergasion_teliko.pdf
- Ελληνική Ψυχολογική Εταιρία (ΕΛΨΕ) (χ.χ.). *Κώδικας Ηθικής – Δεοντολογίας*. <https://seps.gr/epaggelmatika/kodiakas-deontologias/>
- Κάργα, Σ. (2025). *Γενικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Χρήση της Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης από την Ακαδημαϊκή Κοινότητα ΑΠΘ*. Έκδοση 1η, Νοέμβριος 2025 [η-αρχείο]. ΜΨΔ/ΚΕΔΙΜΑ ΑΠΘ. <https://it.auth.gr/aiguilines/>
- Πετρογιάννης, Κ. & Ανδριοπούλου, Π. (2022). *Γενικές οδηγίες σύνταξης βιβλιογραφικών παραπομπών & αναφορών με βάση το βιβλιογραφικό σύστημα της American Psychological Association (APA, 7th ed.)* [η-αρχείο]. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) / ΠΜΣ «Επιστήμες της Αγωγής». <https://www.eap.gr/education/postgraduate/annual/educational-sciences/>
- Σύγκλητος Πανεπιστημίου Αιγαίου (2025). *Επικαιροποίηση του Κανονισμού Διδακτορικών Σπουδών του Τμήματος Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Αιγαίου, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 4957/2022*. Απόφαση υπ. αρ. 61371 / 03.11.2025 (ΦΕΚ τ. Β' 6032/11.11.2025). [η-αρχείο]
- Σύγκλητος Πανεπιστημίου Αιγαίου (2026). *Γενικές Αρχές και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Χρήση Παραγωγικής Τεχνητής Νοημοσύνης (GenAI) στην Εκπαίδευση και την έρευνα*. Πρακτικά Συνεδρίασης υπ. αρ. 45/20.02.2026, θέμα 4.6. [η-αρχείο]

Ηλεκτρονικές Πηγές (ξενόγλωσσες)

- APA Citation Guide - University Libraries - The Ohio State University
<http://www.lib.ohio-state.edu/sites/guides/apagd.html>

APA Style.org Frequently Asked Questions

<https://apastyle.apa.org/>

Chicago Manual of Style

<https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>

Citing Sources - Duke University Libraries

<http://library.duke.edu/research/citing/>

International Sociological Association (ISA) (2001). *Code of Ethics*. Approved by the ISA Exec. Committee (Fall 2001). <https://www.isa-sociology.org/en/about-isa/code-of-ethics>

Citation and Writing Guides - The Pennsylvania State University

<https://guides.libraries.psu.edu/CitationStyles>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι – Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ**

Πτυχιακή εργασία

Τίτλος : Η έμφυλη διάσταση του παιδικού παιχνιδιού στα πλαίσια της οικογένειας και του σχολείου.

Σεΐτη Ιωάννα Α.Μ. : 421/2011144

Τσακάλι Σταυροθέα Α.Μ. : 421/2011169

Επιβλέπουσα καθηγήτρια : Βιτσιλάκη Χρυσή

Εξεταστική επιτροπή : Γκασούκα Μαρία

Γουβιάς Διονύσιος

ΡΟΔΟΣ 2015

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ - Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
 ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
 ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
 ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
 «ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑ ΣΤΗΝ
 ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Σοφίας Β. Μυλωνά

Α.Μ.: 425Μ/2013016

**ΘΕΜΑ: «Η συμβολή του Συλλόγου Διδασκόντων/σκουσών στη Διοίκηση
 της Σχολικής Μονάδας»**

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Περσεφώνη Φώκιαλη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ
Χρυσή Βιτσιλάκη, Καθηγήτρια Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΜΕΛΟΣ
Διονύσης Γουβιάς, Επίκουρος Καθηγητής Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΜΕΛΟΣ

ΡΟΔΟΣ 2016

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙΙ - Η ΣΕΛΙΔΑ ΤΙΤΛΟΥ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Της Μαρίας Κουρουτσίδου

ΘΕΜΑ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ: ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΑΘΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΡΡΟΗΣ

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Χρυσή Βιτσιλάκη	Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Επιβλέπουσα
Πέρσα Φώκιαλη	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος συμβουλευτικής επιτροπής
Διονύσης Γουβιάς	Επίκουρος Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος συμβουλευτικής επιτροπής
Ιωάννης Γσαούσης	Επίκουρος Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Κρήτης	Μέλος εξεταστικής επιτροπής
Δημήτρης Χατζηδόμου	Καθηγητής	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης	Μέλος εξεταστικής επιτροπής
Ιωάννης Κατσίλης	Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Πατρών	Μέλος εξεταστικής επιτροπής
Νικόλαος Παπαδάκης	Αναπληρωτής Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Κρήτης	Μέλος εξεταστικής επιτροπής

Ρόδος, 2012

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ IV - ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ (στο τέλος της εργασίας)

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ⁸ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΥΣ ΚΑΝΟΝΕΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ (APA, 7^η έκδοση)⁹

Από άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό (χωρίς διαθέσιμο το URL του DOI)

Πανταζής, Ι. (2002). Η επίδραση του άγχους στη σχολική επίδοση. *Ψυχολογία*, 12(2), 45-57.

Ball, S. J. (2003). The teacher's soul and the terrors of performativity. *Journal of Education Policy*, 18(2), 215-228.

Από άρθρο σε επιστημονικό περιοδικό (με διαθέσιμο το URL του DOI)

Pieridis, C., & Kountouri, F. (2026). Political polarization in Greece. Thematic variations and rhetorical strategies in party manifestos (2012–2019). *The Greek Review of Social Research*, 166, 89–128. <https://doi.org/10.12681/grsr.44620> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Marginson, S. (2022). Global science and national comparisons: beyond bibliometrics and scientometrics. *Comparative Education*, 58(2), 125-146. <https://doi.org/10.1080/03050068.2021.1981725> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από βιβλίο

Γουβιάς, Δ. & Θεριανός, Κ. (2014). *Εκπαιδευτική Πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.

Halsey, A.H., Heath, A. & Ridge, J.M. (1980). *Origins and Destinations*. Clarendon Press.

Από ηλεκτρονικό βιβλίο (e-book)

Πετροπούλου, Ο., Κασμάτη, Α. & Ρετάλης, Σ. (2015). Σύγχρονες μορφές εκπαιδευτικής αξιολόγησης με αξιοποίηση εκπαιδευτικών τεχνολογιών. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. <http://hdl.handle.net/11419/232> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Marginson, S., Candwell, B., Platonova, D. & Smolentseva, A. (2023). *Assessing the Contributions of Higher Education - Knowledge for a Disordered World*. Edward Elgar Publishing. <http://dx.doi.org/10.4337/9781035307173> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από βιβλίο που έχει(-ουν) αναλάβει ο/η (οι) συγγραφέας την έκδοση (αυτοέκδοση)

Σαϊτής, Χ. (2005). *Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης*. Αυτοέκδοση.

⁸ Για περισσότερες οδηγίες σύνταξης βιβλιογραφικών παραπομπών & αναφορών σύμφωνα με το Σύστημα APA (7th ed.) βλ. Πετρογιάννης & Ανδριοπούλου, 2022.

⁹ Επισημαίνεται ότι, αν και το σύστημα σύνταξης βιβλιογραφικών παραπομπών & αναφορών της APA είναι το πιο διαδεδομένο στον κόσμο, εντούτοις η πρακτική που ακολουθείται σε τελική ανάλυση εξαρτάται από το επιστημονικό πεδίο στο οποίο εντάσσεται η έρευνα και από τις οδηγίες που έχουν δώσει οι εκάστοτε επιβλέποντες/ουσες των διατριβών), ακαδημαϊκοί τομείς, επιστημονικές επιτροπές περιοδικών (editorial boards) ή/και συνεδρίων (scientific committees), ερευνητικοί φορείς, χρηματοδοτικοί οργανισμοί, κ.ά.

Από βιβλίο σε 2^η ή άλλη αναθεώρηση (edition)

Sahlberg, P. (2015). *Finish Lessons 2.0. What can the world learn from educational change in Finland* (2nd edition). Teachers College Press.

Από μεταφρασμένο βιβλίο

Koontz, H. & O'Donnell (1984). *Οργάνωση και Διοίκηση - τόμος Α'*. (μτφ. Χρ. Βαρδάκος). Παπαζήσης. (έτος πρωτότυπης έκδοσης 1964).

Από βιβλίο που έχει επιμεληθεί ένας ή περισσότεροι επιμελητές

Μπουζάκης, Σ. (Επιμ.). (2011). *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης - Όψεις και Απόψεις. Τόμος Β': Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010*. Gutenberg.

Huisman, J., Smolentseva, A. & Froumin, I. (Eds.) (2018). *25 Years of Transformations of Higher Education Systems in Post-Soviet Countries*. Palgrave Macmillan.

Από κεφάλαιο σε βιβλίο που έχει επιμεληθεί ένας ή περισσότεροι επιμελητές

Μπουζάκης, Σ. (2011). Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964-1965. Στο Σ. Μπουζάκης (Επιμ.), *Πανόραμα Ιστορίας της Εκπαίδευσης - Όψεις και Απόψεις. Τόμος Β': Νεοελληνική Εκπαίδευση 1821-2010* (σελ. 223-240). Gutenberg.

Goldberg, L.R. (1981). Language and individual differences: The search for universals in personality lexicons. In L. Wheeler (Ed.), *Review of personality and social psychology - Vol. 2* (pp. 141-165). Sage.

Από πρακτικά συνεδρίων

Ταψής, Ν. & Γουβιάς, Δ. (2025). Ψηφιακό Χάσμα στην Εκπαίδευση: Μια Συστηματική Βιβλιογραφική Επισκόπηση. Στο Σοφός, Α., Φωκίδης, Ε., Κώστας, Α., Φεσάκης, Γ., & Δημητρακοπούλου, Α. (Επιμ.), *Πρακτικά 14ου Πανελληνίου Συνεδρίου με Διεθνή Συμμετοχή, «Οι ΤΠΕ στην Εκπαίδευση» (Ρόδος, 30.11-02.12.2025)*. ΠΤΔΕ & ΤΕΠΑΕΣ Πανεπιστημίου Αιγαίου / ΕΤΠΕ. ISBN: 978-618-5866-01-3

Gouviás, D. (2019). The struggle to become visible – Commoning practices in a migrants' informal settlement on the South-eastern Aegean Sea. *Proceedings of the International Conference titled «Contested Borderscapes - Transnational Geographies vis-à-vis Fortress Europe» (Mytilene, 28.09-01.10.2017)*.

Από Διδακτορικές διατριβές και διπλωματικές εργασίες**Α δημοσίευτη διατριβή (ή διπλωματική εργασία)**

Παπαδόπουλος, Δ. (1978). *Ο ρόλος της ικανοποίησης από την εργασία στην απόδοση του εργαζομένου* (Μη δημοσιευμένη διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα.

Διατριβή (ή διπλωματική εργασία) που ανακτήθηκε από ψηφιακό αποθετήριο (ιδρυματικό ή όχι)

Κεραμιδά, Ε.Α. (2018). *Δίγλωσσοι ηλικιωμένοι και εκτελεστικές λειτουργίες* (Μεταπτυχιακή εργασία). Ανακτήθηκε από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/301364/?ln=el> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Σαμαρά, Α.Θ. (2019). *Δίκτυα εκπαιδευτικής διακυβέρνησης στα πρότυπα σχολεία της Ελλάδας: η εξέλιξη του θεσμού της αριστείας στη σχολική αξιολόγηση* (Διδακτορική Διατριβή που εκπονήθηκε στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου). Εθνικό Αρχείο Διδ. Διατριβών του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ): <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/46205> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από άλλα ηλεκτρονικά μέσα (π.χ. CD-ROMs, κλπ.)

Bower, D. L. (1993). *Employee assistant programs supervisory referrals: Characteristics of referring and nonreferring supervisors* [CD-ROM]. Abstract from: SilverPlatter File: PsychLit Item: 80-16351.

Από σελίδες στο διαδίκτυο (blogs κ.ά.) χωρίς ημερομηνία δημοσίευσης

Chronopoulos & Partners Law Firm. *Παραγραφή Αδικήματος - Παραγραφή Ποινής*. <https://www.vlc-law.gr/areas-of-law/paragrafi-adikimatos-paragrafi-poinis> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης σε έντυπη μορφήΑπό Περιοδικό:

Posner, M. I. (1993, October 29). Seeing the mind. *Science*, 262, 673-674.

Από Εφημερίδα:

Η επιθετικότητα στο χώρο του σχολείου (2003, 23 Οκτωβρίου). *Ελευθεροτυπία*, σελ. 34.

Από άρθρα σε εφημερίδες και περιοδικά ποικίλης ύλης σε ηλεκτρονική μορφήΑπό Περιοδικό (με συγγραφέα):

Βήλου, Α. (2026, Απρίλιος 01). 22ο Συνέδριο ΚΚΕ – the aftermath. *Jacobin Greece*. <https://jacobin.gr/22o-synedrio-kke-the-aftermath/> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από Εφημερίδα (με συγγραφέα):

Παλαιολόγος, Γ. (2019, Μάιος 07). Η ασφάλεια κάθε χρήστη είναι δική του ευθύνη. *Η Καθημερινή*. Ανακτήθηκε από <http://www.kathimerini.gr/> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από παρουσίαση power-point (ή άλλο πρόγραμμα παρουσίασης), ή από σημειώσεις

Housand, B. (2019). Superheroes and the Gifted [Power-point slides]. *Slideshare*. <https://www.slideshare.net/slideshow/superheroes-and-the-gifted/164088336> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από λήμμαΛήμμα σε online πληροφοριακό έργο (με συγγραφέα)

Masters, N.T. (2014). Abstinence. In R. J. R. Levesque (Eds.), *Encyclopedia of adolescence*. http://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-1-4419-1695-2_341 [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Λήμμα σε έντυπο πληροφοριακό έργο (ανώνυμο)

Εκπαίδευση (2002). Στο Γ. Μπαμπινιώτης: *Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας: Με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων* (2η έκδ.). Κέντρο Λεξικολογίας.

Από Δημοσιεύσεις από Οργανισμούς, Φορείς κ.ά.

Αρχή Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (ΑΔΙΠ) (2011). *Έκθεση Εσωτερικής Αξιολόγησης (Πρότυπο σχήμα)*. Πρότυπο έγγραφο που κοινοποιήθηκε τον Αύγουστο του 2011 στα ΑΕΙ της χώρας. ΑΔΙΠ. <https://www.adip.gr/> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Department for Education and Skills (DES) (2003). *The future of higher education*. HMSO.

Από Θεσμικά Κείμενα (Νόμοι, Π.Δ., Υπ. Αποφάσεις, κ.λπ.)

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΑΙΘ) και Υπουργείο Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης (ΥΔΜΗΔ) (2013). *Κοινή απόφαση των Υπουργών Παιδείας και Θρησκευμάτων και Διοικητικής Μεταρρύθμισης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης: «Κατάργηση χιλίων τριακοσίων σαράντα εννέα (1.349) οργανικών και προσωποπαγών θέσεων μόνιμου και με σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου αορίστου χρόνου διοικητικού προσωπικού των Πανεπιστημίων, κατ' εφαρμογή της παρ. 1 του άρθρου 90 του ν. 4172/13 (Α'167)»* (ΦΕΚ 2384Β' / 23.09.2013). Εθνικό Τυπογραφείο.

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΑΙΘ) (2022). *Ν. 4957 - Νέοι Ορίζοντες στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα: Ενίσχυση της ποιότητας, της λειτουργικότητας και της σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με την κοινωνία και λοιπές διατάξεις* (ΦΕΚ 141Α'/21.07.2022). Εθνικό Τυπογραφείο.

Από Κινηματογραφική Ταινία (ή άλλο οπτικο-ακουστικό έργο)

Stiller, B. (Παραγωγός) & Ayode, R. (Σκηνοθέτης). (2011). *Submarine* [Κινηματογραφική ταινία]. United Kingdom: Film4 Productions.

Από βίντεο στο YouTube (ή αντίστοιχο αποθετήριο βίντεο)

TED. (2015, 12 Μαρτίου). *The price of shame | Monica Lewinsky* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=H_8y0WLM78U [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Από ανάρτηση σε Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης

X (πρώην Twitter) ή Instagram

NASA [@NASA]. (2024, 15 Ιανουαρίου). *Today, we celebrate the legacy of Dr. Martin Luther King Jr. and his vision of equality for all* [Tweet]. X. <https://x.com/NASA/status/123456789> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

Facebook (Σελίδα ή Προφίλ)

National Geographic. (2023, 10 Δεκεμβρίου). *Scientists have discovered a new species of deep-sea jellyfish that glows in the dark* [Status update]. Facebook. <https://www.facebook.com/natgeo/posts/101234567> [ΠΡΟΣΟΧΗ! Δεν βάζουμε τελεία μετά την η-διεύθυνση]

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ V - ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΙΣ (ΠΙΝΑΚΕΣ, ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ...)

1^ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΙΝΑΚΑ

Πίνακας 1

Συμμετοχή πληθυσμού 16-18 ετών στην ανώτερη λυκειακή εκπαίδευση, ανά περιφέρεια και φύλο, 1960-61 & 1970-71

	1960-61		1970-71	
	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια
Περιφέρεια				
Σύνολο	30	23.5	35.8	38
Περιφέρεια Πρωτευούσης	43.9	42.1	38.2	43.8
Στερεά Ελλάδα & Εύβοια	24.1	15.5	29.8	30
Πελοπόννησος	31	25.3	36.9	41.9
Ιόνια Νησιά	28.5	21	38.8	31.8
Ήπειρος	29.6	11.1	36.2	32.7
Θεσσαλία	23.8	13.4	40.7	38.2
Μακεδονία	24.8	19	33.1	36.6
Θράκη	13.9	11.6	27	23.5
Νησιά Αιγαίου	27.3	20.4	39.2	32.1
Κρήτη	29.7	24.6	38.1	42.7

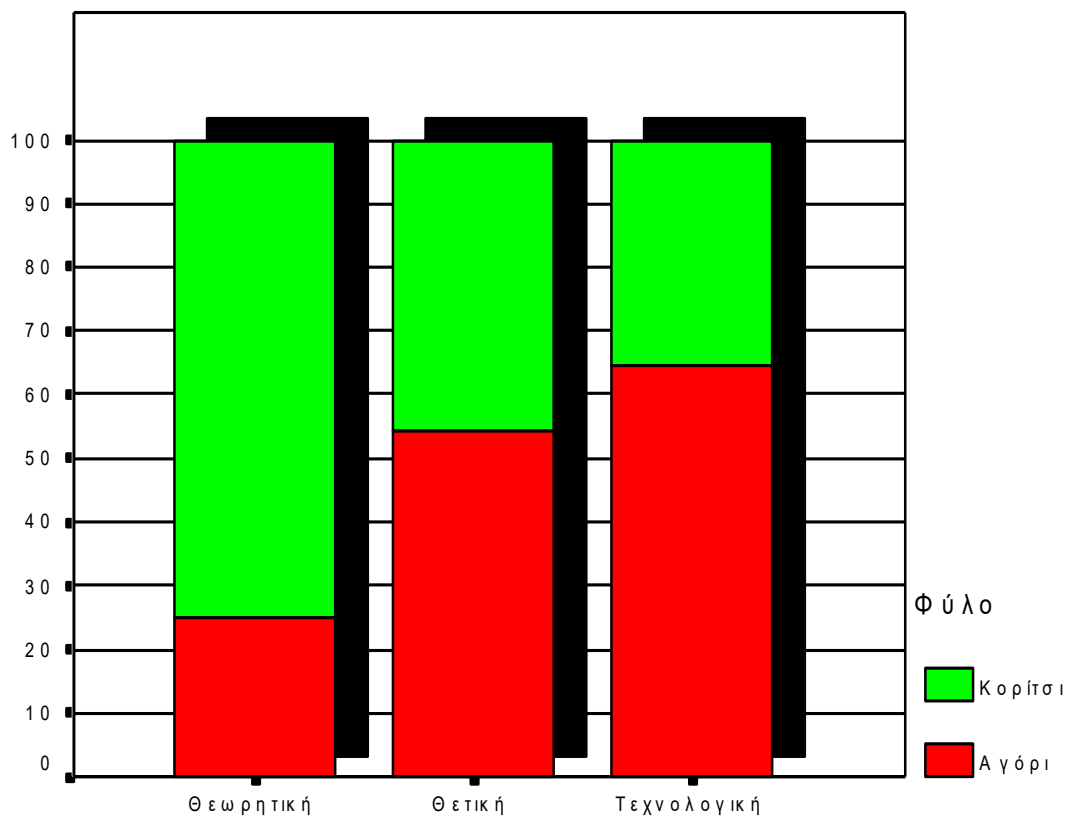
Πηγή: ΥΠΕΠΘ, Στατιστικά Εκπαίδευσης, 1970-71.

2° ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΠΙΝΑΚΑ**ΠΙΝΑΚΑΣ Ι****ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ 16-18 ΕΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΩΤΕΡΗ ΛΥΚΕΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, ΑΝΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΑΙ ΦΥΛΟ, 1960-61 & 1970-71**

	1960-61		1970-71	
	Αγόρια	Κορίτσια	Αγόρια	Κορίτσια
Περιφέρεια				
Σύνολο	30	23.5	35.8	38
Περιφέρεια Πρωτευούσης	43.9	42.1	38.2	43.8
Στερεά Ελλάδα & Εύβοια	24.1	15.5	29.8	30
Πελοπόννησος	31	25.3	36.9	41.9
Ιόνια Νησιά	28.5	21	38.8	31.8
Ήπειρος	29.6	11.1	36.2	32.7
Θεσσαλία	23.8	13.4	40.7	38.2
Μακεδονία	24.8	19	33.1	36.6
Θράκη	13.9	11.6	27	23.5
Νησιά Αιγαίου	27.3	20.4	39.2	32.1
Κρήτη	29.7	24.6	38.1	42.7

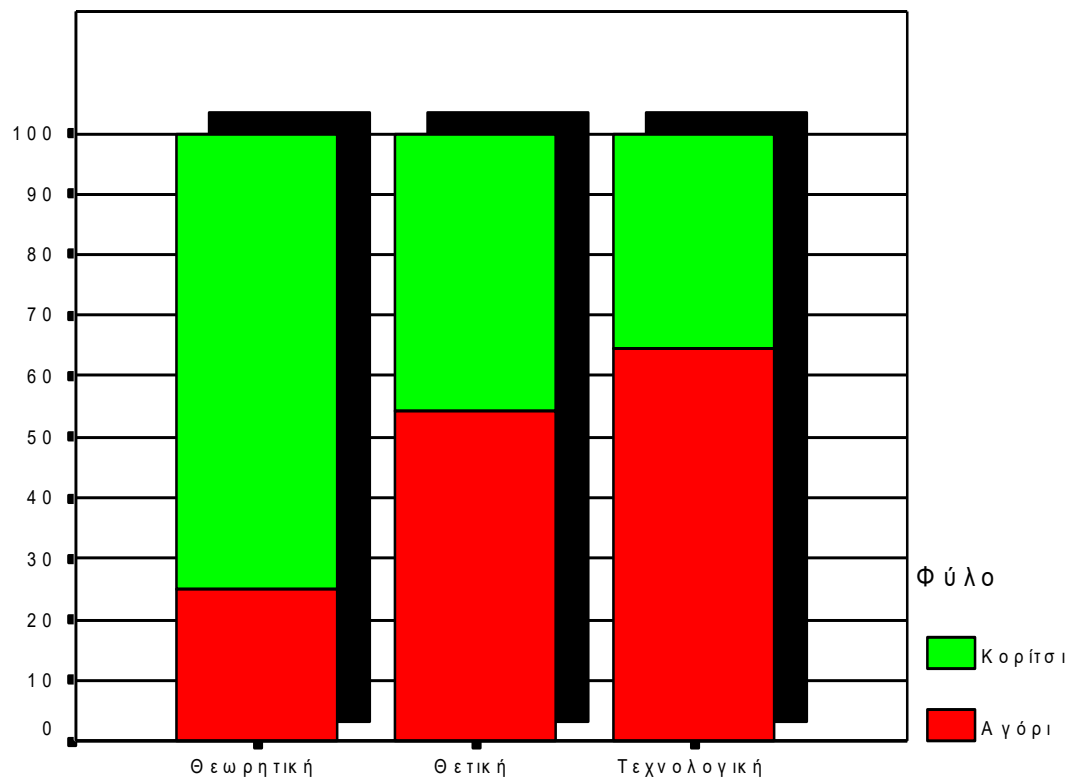
Πηγή: ΥΠΕΠΘ, Στατιστικά Εκπαίδευσης, 1970-71.

1ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ

Τι κατεύθυνση θέλεις να ακολουθήσεις στο Ε.Λύκειο;

Γράφημα 1
 Κατεύθυνση ενιαίου λυκείου ανά φύλο ερωτώμενου

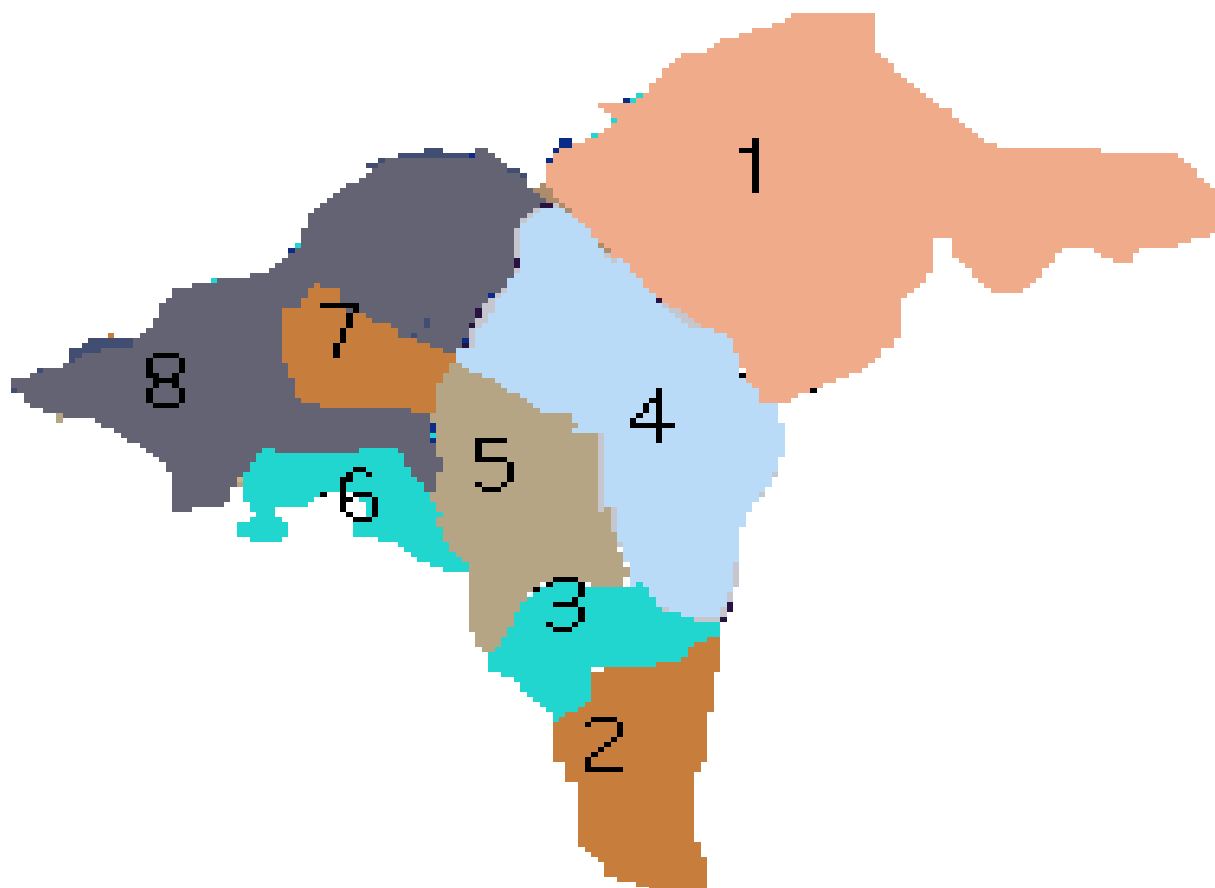
2ο ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ**ΓΡΑΦΗΜΑ 1****ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΙΑΙΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΑΝΑ ΦΥΛΟ ΕΡΩΤΩΜΕΝΟΥ**

Τι κατεύθυνση θέλεις να ακολουθήσεις στο Ε.Λύκειο;

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΧΑΡΤΗ Ή ΑΛΛΗΣ ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ 1

ΟΙ 8 'ΘΥΛΑΚΕΣ' ΤΗΣ ΣΤΡΩΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΥΤΕΡΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

- 1= Βόρεια & Βορειοανατολικά προάστια (Κηφισιά, Ψυχικό κ.λπ.).
 2= Νότια προάστια (Γλυφάδα, Βουλιαγμένη κ.λπ.).
 3= Ελληνικό, Άλιμος, Π. Φάληρο.
 4= Πλειοψηφία διαμερισμάτων Δ. Αθηναίων, Αγ. Παρασκευή, Χολαργός, Μαρούσι και ανατολικοί δήμοι (Βύρωνας, Αργυρούπολη, Ηλιούπολη, Υμηττός).
 5= Διαμέρισμα 3 Δ. Αθηναίων, Ζωγράφου, Ν. Σμύρνη, Α. Δημήτριος, Καλλιθέα.
 6= Πειραιάς.
 7= Περιστέρι.
 8= Δυτικά προάστια (Μοσχάτο, Ταύρος, Κορυδαλλός, Νίκαια κ.λπ.)